

Ezher'de Sûfi Bir Fakih: Şeyh Ahmed ed-Derdîr Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri

Mehmet Şirin Ayış*

Öz

Şeyh Ahmed ed-Derdîr, 1127/1715 tarihinde Mısır'ın Said bölgesindeki Asyut kasabasında, beni Adıyy kabilesinin ikamet ettiği bir köyde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini köy mektebinde babasının yanında yapmış, onun vefatından sonra vasiyeti üzerine daha iyi bir eğitim almak için Ezher'e gönderilmiştir. Yetişmesinde emeği geçen iki önemli hocası vardır. Mısır'da Mâlîkî mezhebinin imamı konumuna geçmesinde emeği olan hocası Ali es-Saîdî'dir. Tasavvuf yoluna girmesine vesile olup Halvetiyye tarikatı esaslarına göre seyr u sülûk yapıp mürşid konumuna geçmesinde emeği olan kişi ise Muhammed b. Sâlim el-Hıfînî'dir. Hıfînî'den hilafet aldıktan sonra ilim ve irşad faaliyetlerine ağırlık vermiş, bir taraftan halife ve mürid yetiştirmiş, diğer taraftan Kelâm, Fıkıh ve Tasavvuf başta olmak üzere önemli eserler kaleme almıştır. Kurduğu tarikata, kendi ismine nisbetle Derdîriyye ismi verilmiştir. Gerek yazdığı eserler gerekse de irşad faaliyetleri ile Halvetiyyenin Mısır ve çevresi ile Sudan, Kuzey Afrika ülkeleri ile Fas, Tunus ve Cezayir gibi Mağrib ülkelerine yayılmasında büyük katkıları olmuştur. Derdîr, medresenin ilmi ile tekkenin terbiyesini şahsında birleştirmiş, medresede müderrislik, tekkede mürşidlik, halkın içinde kanaat önderliği yapmış, hayatını ilim ve irşad faaliyetlerine adanmış ve bu yönüyle de tasavvuf tarihinde iz bırakmış önemli bir şahsiyettir.

Anahtar kelimeler: Derdîr, Halvetiyye, Ezher, Mısır

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, msayis@bingol.edu.tr

A Sufi Faqih in Al-Azhar: Sheikh Ahmad al-Dardir, His Life, Works and Sufism Views

Abstract

Sheikh Ahmad al-Dardir was born in 1127/1715 in the Egyptian town of *Asyut* in *Said* region, in a village where the *beni Adiyi* tribe resides. He had his first education at the village school with his father, and after his father's death, he was sent to *Azhar* for a better education on his will. He has two important teachers who contributed to his training. His teacher, *Ali as-Saïdi*, who contributed him to become the imam of the *Malikî* madhhab in Egypt. The person who helped him to enter the path of Sufism and to become a murshid by doing *seyr u sülûk* according to the principles of the *Halvetiyye* order is *Muhammed b. Sâlim al-Hifnî*. After receiving the caliphate from *Hifni*, he focused on science and guidance activities, on the one hand he trained caliphs and disciples, and he wrote important works in the fields of Kalam, Fiqh and Sufism. The religious order (sect) he founded was named *Derdîriyye* after his name. Both his works and his guiding activities made great contributions to the spread of *Halvetiyye* to Egypt and its surroundings, Sudan, North African countries and Maghrib countries such as Morocco, Tunisia and Algeria. *Derdîr* is an important person who combined the knowledge of the madrasa and the training of the dervish lodge, worked as a teacher in the madrasa, was a guide in the dervish lodge, was an opinion leader in public, devoted his life to science and guidance activities, and in this respect he has left a mark in the history of Sufism.

Keywords: *Derdir*, *Halvetiyye*, Al-Azhar, Egypt

فقيه صوفي في الأزهر: الشيخ أحمد الدردير، حياته وآثاره وآرائه الصوفية

ملخص

ولد الشيخ أحمد الدردير سنة 1715/1127 في قرية كان تقم فيها قبيلة بني عدي في أسبوط التي تقع بمنطقة الصعيد بمصر. أخذ العلم في مدرسة القرية بجانب والده في بداية الأمر، ثم رعاية لوصية والده بعد وفاته ذهب إلى الأزهر من أجل أن يُحصل علماً جيداً. وكان هناك أستاذان مهمان لهما فضل كبير في نشأته. أستاذه علي الصعيدي، والذي كان له فضل كبير في وصول الدردير لمرتبة إمام المذهب المالكي في مصر. وأستاذه محمد بن سالم الحنفي، والذي كان له فضل كبير في دخول الدردير طريق التصوف حتى يصل إلى مرتبة مرشد الطريقة الخلوتية. بدأ الدردير نشاطه العلمي والإرشادي بعد أن أخذ الخلافة عن الحنفي. فكان له فضل كبير في نشأة الخلفاء والمرشدين كما أنه ألف العديد من الكتب المهمة في التصوف والفقه والكلام. سميت طريقته بالدرديرية نسبة له. وقد أسهمت نشاطاته العلمية والإرشادية بانتشار الدرديرية في الجزائر والمغرب وتونس ومصر والسودان ودول أفريقيا الشمالية. ولذلك فإن الدردير هو شخصية مهمة جمعت بين علم المدرسة وتربية الخانقاه، وأمضت العمر في النشاط العلمي والإرشادي وتركت أثراً عظيماً في تاريخ التصوف، فكان مدرسا في المدرسة ومرشدا في الخانقاه وقائدا معنويا بين الناس.

الكلمات المفتاحية: الدردير، الخلوتية، الأزهر، مصر

Giriş

Tasavvufun, Mısır'a ilk defa h. III. asırda Zünnûn el-Mısrî (ö.245/859) ile geldiği kabul edilir. Onunla başlayan bu süreç, sonraki asırlarda da devam etmiş ve tasavvuf hareketleri Mısır'da kendilerine bir zemin bulup, bu zemin üzerinden gelişimlerini devam ettirmişlerdir. O dönemin öne çıkan başlıca sûfilere, Ebu Ali er-Ruzbarî (ö. 322/934) Ebu'l-Hasen ed-Dineverî es-Saiğ (ö. 331/943), Ebubekir er-Remlî (ö. 323/935) ve Ebu'l-Kasım es-Sâmit (ö. 427/ 1036) gibi önemli zatlardır.¹

Tasavvuf hareketlerinin faaliyetlerinin yoğun olarak devam ettiği bu dönemde Mısır, adeta bir tasavvuf merkezi haline gelmiştir. Mısır'ın Said bölgesinde Şeyh Abdurrahim el-Ganâî (ö. 592/) 1196)' nin çalışmaları sonucunda büyük bir tasavvuf ekolü ortaya çıkmıştır. Yine o dönemde Şeyh Ebu'l-Feth el-Vâsıtî (ö. 580/1184) Irak'tan Mısır'a gelmiş, İskenderiye'ye yerleşmiş ve orada Rifâiyye tarikatını yaymaya başlamıştır. Ahmed Bedevî (ö. 675/1276), onun daveti üzerine Mağrib'den Mısır'a gelmiş ve Tanta'ya yerleşerek Bedeviyye (Ahmediyye) tarikatını kurmuştur. Aynı dönemde Şeyh İbrahim ed-Dessükî (ö. 676/1277) Mısır'da Desukiyye tarikatını kurmuştur. Yine o dönemde, Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şazeli (ö. 564/1256) müridleri ve talebelerinden bir grupla birlikte Mağrib'den Mısır'a gelmiş, İskenderiye şehrine yerleşmiş ve orada kurmuş oldukları meşhur Şazeliyye tarikatını yaymaya başlamışlardır. Mısır'da, sufi tarikatlarla ilgili ilk sistemli çalışmaya Selahaddin-i Eyyubî döneminde rastlanmaktadır. O, kendi döneminde yaşayan sufi dervişler için Saidu's-Sueda olarak da bilinen bir hangâh bina ettirmiş ve o dönemim sufi müridlerinin rahat bir şekilde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmalarına yardımcı olmuştur. Mısır'da sûfiler için kurulan ilk hangâh, budur. Bu hangâhta, o dönemin ileri gelen birçok şahsiyeti şeyhlik yapmış ve burada birçok sufi yetiştirilmiştir. Memluk yönetiminin egemen olduğu dönemde, sûfilerin, gruplar ve tarikatlar olarak çoğalmaya ve tarikatların hiyerarşik yapısının teşekkül etmeye başladığı görülür. Memlûk Sultanları da birçok hangâhlar inşa ettirdiler. Memlûk Sultanları tarikat şeyhlerini seferlere ve savaflara çağırırlardı. Buradan

¹ Ebu'l-Vefa Taftazânî, "Mısır'da Sûfi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", Çev. Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, 1996, 535; Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#2-baslangictan-bizans-donemine-kadar>. (02.03.2020).

da anlıyoruz ki tasavvufî hareketler, İslam toplumunda cereyan eden sosyal olaylardan hiç uzak durmamıştır.²

Memluk döneminin sonuna doğru Osmanlı coğrafyasından Mısır’a çok sayıda sûfî gelerek yerleşmiştir. Bunların arasında Halvetî şeyhlerinden Muhammed Demirtaşî (ö. 935/1529), İbrahim Gülşenî (ö. 826/1422) ve Abdülvehhâb eş-Şârânî (ö. 973/1565) gibi zatlar sayılabilir.³

Evliyâ Çelebi, seyahatnamesinde XVII. yüzyılda Mısır’da birkaç Halvetî kolunun temsil edildiğini ifade eder. Çelebî’ye göre Gülşeniyye ve Demirdaşiyye ile beraber Mısır’da Muvahhidiyye, Üveysiyye, Şemsiyye, Uşşakiyye ve Sinaniyye gibi tarikatların da kolları da mevcuttu.⁴

Osmanlılar dönemine sufi tarikatlar Mısır halkı arasında oldukça fazla revaç buldu ve yayıldı. İlk dönemlerde bazı olumsuzluklar olsa da sonraki dönemlerde, Mısır’da ilim-tasavvuf ilişkisi yeniden düzene girdi ve birçok ünlü kişi hem sûfî, hem âlim sıfatıyla yetişti. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de o dönemde yaşayan müridler ve yaptıkları irşad faaliyetleridir. O dönemin tarikat şeyhleri, kendi tekkelerinin yanı sıra, büyük camilerde de zikir meclisleri düzenlemeye başladılar. O zaman diliminde, tasavvuf genel olarak Ezher Camiası üzerinde etkiliydi ve Ezher ulemasının büyük çoğunluğu tasavvufa meyletmeye başlamıştı. O dönemde Ezher’de tahsilini tamamlayan bir ilim adamı önce şer’i ilimlerden, sonra da sufi tarikatlardan birinden icazet alırdı.⁵

Daha sonraki dönemlerde Mısır’da özellikle Kahire’de tasavvufî hayat üzerinde Bekir es-Siddîkî ve es-Sadâtü'l-Vefâiyye adlı iki zengin ailenin etkili olduğu görülür. Her iki aile de aslında tarikat yolunda Şâzelî olsa da Bekrîler XVIII. yüzyılın ilk yarısında Şam’lı şeyh Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (ö. 1688/1749) tarafından Halvetîyye tarikatına bağlandı. Bekrî ailesinin Halvetîyye tarikatına geçmesi ve Mustafa Kemaleddin el-Bekrî’nin gayretleri, Mısır’da

² Taftazânî, “Mısır’da Sûfî Tarikatlar”, 536-538.

³ Mısır’da ilk Halvetî tekkesi, Osmanlıların Mısır’ı almasından önce İbrahim Gülşenî tarafından kurulmuştur. Bkz. Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, 201.

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Çev: Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, 14, 197.

⁵ Taftazânî, “Mısır’da Sûfî Tarikatlar”, 539; Abdurrahman Cebertî, *Târihu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Faris, Kahire ts. I, 159.

tasavvuf ve tarikat faaliyetleri alanında yeni bir çığır açtı. Başta Ezher olmak üzere birçok alanda Halvetiyye tarikatı ön plana çıkmaya başladı.⁶

Bekrî'den sonra tarikatı halifesi Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Hifnî (ö. 1181/1767) devam ettirdi. Hifnî, Halvetiliğin yayılması için büyük bir çaba harcadı. Tarikat, Hifnî'nin halifeleri ve müridlerinin gayretleri neticesinde Mısır'da kayda değer bir yayılma gösterdi. Tarikatın bu şekilde yayılmasında Hifnî'nin halifelerinden özellikle Ahmed ed-Derdîr (ö. 1201/1786) ve onun halifesi Ahmed es-Sâvî (ö. 1241/1825)'nin büyük katkıları olmuştur. Bekriyye tarikatından Hıfniyye, Hıfniyyeden, Derdiriyye, Ezheriyye, Ticâniyye ve Rahmaniyye, Derdiriyye'den ise Sâviyye, Sibaiyye ve Vefaiyye gibi pek çok kol ve şube meydana gelmiştir. Bu tarikatlar Mısır başta olmak üzere Kuzey Afrika, Suriye, Hicaz ve Yemen'de yaygınlık kazanmışlardır.⁷

Bu çalışmamızda, Mısır'da Halvetiyye tarikatının yayılmasında etkili olmuş, Şeyh Ahmed ed-Derdîr'in hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri ele alınacaktır.

1. Hayatı

Şeyh Ahmed ed-Derdîr, 1127/1715 yılında Mısır'ın Said bölgesindeki Asyut kasabasında beni Adıyy kabilesinin ikamet ettiği bir köyde dünyaya geldi. Tam ismi kaynaklarda şöyle geçer: Ebu'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr el-Ömerî el-Adevî el-Malikî el-Ezherî el-Halvetîdir. Ancak daha çok "Derdîr" ismi ile meşhur olmuştur. Bu yüzden Hem Kahire'de, hem de Mısır'ın genelinde daha çok bu lakab ile bilinmiştir. Derdîr, Mâlikî mezhebine mensub olup bu mezhebin fıkhi ile ilgili önemli kitaplar yazdığı için "Şeyhu'l-İslam" olarak da bilinir.⁸

⁶ Halvetiyye ile ilgili bilgilerin bir kısmı, daha önce bu konular hakkında yapmış olduğumuz çalışmalardan da istifade edilerek hazırlandı. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Şirin Ayış, *Tarikat Âdâbı (Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikar Âdâbı ile İlgili Görüşleri)*, Rağbet Yayınları İstanbul 2015, 18-24.

⁷ Frederick De Jong, "Mustafa Kemâledin el-Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve İslahı," Çev. Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, 2005, 71; İrfan Gündüz, "Bekrîyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Bekrîyye--Halvetiyye>. (03.03.2020); Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, 16.

⁸ Abdurrahman Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Faris, Kahire ts. II, 33; Yûsuf b. İlyân Serkis Dimaşkî, *Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabîyye ve'l-Muarrebe*, Matbaatu's- Serkis, Kahire 1928, 869; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç,

Derdîr’in nesebi, beni Adiyy kabilesine dayanır. Bu kabile, Hz. Ömer’in soyundan gelmekte olup, hicrî 9. asırda Mısır’ın Said bölgesine gelip yerleşmişlerdir. Derdîr’in büyük ataları Ömerî ve Adevî koluna mensup olup, Said bölgesine gelen dört kardeşten biridir. Büyük dedesi, aynı zamanda kabilenin kadısı konumunda olup, aralarındaki sorunları ve tartışmalı konuları çözen bir kişi olarak bilinirmiştir.⁹

Derdîr, beni Adiyy beldesinde, âlimlerin, hafızların, fakihlerin bulunduğu, marifet, ilim ve takvanın hâkim olduğu bir ortamda yetişti. Hayatının ilk yıllarında, Kur’ân öğrenme, ezberleme ve yazma işi ile uğraştı. İlk eğitiminin köy mektebinde babasının yanında aldı. Babası, onu ileride Ezher’de eğitim alması için Kur’ân ezberlemeye yönlendirdi ve Fetih suresine kadar onun yanında ezberledi. Henüz on yaşlarındayken babası vefat edince hayatının kalan kısmını babasının vasiyeti üzerine devam etti.¹⁰

Babasının vefatından sonra annesi, iyi bir eğitim alıp Müslüman bir âlim olarak yetişmesi için onu Ezher’e gönderdi. Derdîr, Ezher’de ilim öğrenirken Fıkıh, Hadis ve Tasavvuf alanında yaşadığı dönemin önemli hocalarının yanında ilim tahsil etti. İlim öğrendiği hocaları, ona hem ders hem de fetva verme konusunda icazet verdiler. Fıkıh konusunda, Şeyh Ali es-Saîdî’den çok istifade etti, şöhreti ortaya çıkana kadar hocasının bütün derslerine devam etti. Hadis konusunda, Şeyh Muhammed Defravî ve Şeyh Ahmed es-Sebbağ’dan istifade etti. Tasavvuf alanında hocası, Muhammed b. Sâlim el Hıfnî idi. Hıfnî, aynı zamanda Derdîr’in tarikattaki şeyhidir. Derdîr, onun vesilesi ile Halvetiyye tarikatına intisab etti ve onun en büyük halifelerinden biri oldu.¹¹

MEB, Ankara 1955, I, 181; Muhammed İzzet Tahtavî, *Mine’l-Ulemai’r-Ruvvâdi fî Rihabi’l-Ezheri*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1990, 56; Muhammed Zühaylî, *Mercaü’l-Ulumi’l-İslâmiyyeti*, Dâru’l-Ma’rife, Dımaşk ts, 414; *Mevsuatu A’lami Ulemâi ve’l-Üdebâi’l-Arabi ve’l-Müslimîne*: Genel Yayın Yönetmeni: Muhammed Salih Cabiri, Te’lif: İlmî Heyet, Dâru’l-Cil, Beyrut 2006, IX, 158; *Sahabe’den Günümüze Allah Dostları*, Genel Yayın Yönetmeni: Ali Ural, Te’lif: Komisyon, Şule Yayınları, İstanbul 1955, VIII, 426; Abdülhalim Mahmud, *Ebu’l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Daru’l-Maarif, Kahire, ts. 44-45; Hasan Ali Hamza, *Min Silsileti A’lami Beni Adiyy: El-İmam Ahmed ed-Derdîr*. Matbaatu Muhtar, Asyut 2014, 8,12; Abdülhamid Da’ber, "Derdîr", *DİA*, <https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Derdîr>. (08.02.2020).

⁹ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifin Terâcimu Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyye*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993, I, 67; Tahtavî, *Mine’l-Ulemai’r-Ruvvâd*, 56, Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 8.

¹⁰ Ahmed Hanefi Nassar, "Seyyid Ahmed ed-Derdîr", *Mecelletu’l-Ezher*, Kahire 1969, Sayı: 2: 133; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 10.

¹¹ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Ali Paşa Mübarek, *el-Hitâtü’l-Tevfikıyyeti’l-Cedide*

Derdîr, yaşadığı sürece pek çok talebe yetiştirdi. Birçok kimse kendisinden ilim öğrendi. Meşhur olmuş başlıca öğrencileri Abdurrahman el-Minşavî, Mustafa el-Ukbavî, Abdulhalim es-Senhurî ve Şeyh Ahmed es-Sâvî gibi zatlardır.¹²

Ahmed Derdîr, hem öğrencileri hem de çağdaşları üzerinde etkili oldu. Özellikle Mısır'ın Said bölgesi ve Beni Adıyy kabilesinin âlimleri arasında ilmin yayılması büyük payı vardır. Onun döneminde Ezher'de beni Adıyy kabilesinden ilim öğrenenler ilimde yüksek bir mertebeye ulaştıktan ve mânevî anlamda da yetiştikten sonra, Tevbe suresinin 112. ayetinin emrine imtisalen¹³, şeyhlerinin talebi üzerine öğrendikleri ilimleri kendi beldelerinde yaymak ve ilim irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere Mısır'ın Said bölgesine geri döndüler.¹⁴

Derdîr, Ezher'e geldikten sonra uzun bir dönem Fıkıh, Akaid ve Hadis gibi islamî ilimleri öğrenmekle meşgul oldu. Ardından 1160/1747 yılında 33 yaşındayken Halvetîyye tarikatı şeyhi Muhammed b. Sâlim el-Hıfînî'nin terbiyesinde tasavvuf yoluna girdi. Hıfînî, 1172/1759 senesinde kendisine hilafet verdi. Derdîr, Hıfînî'nin hilafet verdiği en önemli halifelerinden bir tanesi oldu. Tarikat silsilesi, Muhammed b. Sâlim Hıfînî, Mustafa Kemaleddin Bekrî, Karabaş-ı Veli vasıtasıyla Şeyh Şaban-ı Veliye ulaşır. Kendisine nisbet edilen Derdîriyye tarikatı, Ahmed es-Sâvî'ye (ö.1241/1825) nisbetle Sâvîyye, Sâlih es-Sibâî'ye (ö.1221/1806) nisbetle Sibâiyye ve Nüreddin el-Vefâî'ye (ö.1211/1797) nisbetle Vefâiyye şeklinde üç kola ayrılmıştır.¹⁵

li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306, IX, 253; Abdülhay Kettânî, Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927, I, 393; Muhammed Mahluf, Şeceretü'n-Nuri'z-Zekiyye fî Tabakati'l-Mâlikîyyeti, tahkik: Abdulmecid Hayali, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut ts. I, 516; Muhammed Behiy, el-Ezher Tariheten ve Tatavvüreten, Dâru's-Şa'b, Kahire ts, 345; Mevsuatü A'lami Fikri'l-İslâmiyyi, el-Meclisü'l A'la li Şuuni'l-İslâmiyyi, Kahire 2004, 56-59; Mahmud, Ahmed ed-Derdîr, 47; Hamza, Ahmed ed-Derdîr, 13.

¹² Yetiştirdiği öğrenciler hakkında geniş bilgi için bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris*, I, 393; Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-Nuri'z-Zekiyye*, I, 516; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 16-20.

¹³ "Allah'a tevbe eden, kullukta bulunan, O'nu öven, O'nun uğrunda gezen, rükû ve secde eden, uygun olanı buyurup fenalığı yasak eden ve Allah'ın yasalarını koruyan müminlere de müjdele." Tevbe, 9/112.

¹⁴ Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris*, I, 393; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 21.

¹⁵ Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr*, I, 340; II, 32-34; Abdürrezzâk b. İbrâhim ed-Dımaşkî, *Hilyetü'l-Beşer fî Târîhi Karni's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Dâru's-Sadr, Beyrut 1993, I, 869-870; Ali Mahluf, *Ulemâ-i Beni Adıyy*, III, 94; Tahtavî, *Mine'l-Ulemâ'r-Ruvvâd*, 58; Nassar, "Seyyid Ahmed ed-Derdîr", 134; Mahmud, *Ahmed ed-*

Derdîr, hilafet aldıktan sonra ilim ve irşad faaliyetlerine ağırlık verdi. Pek çok halife ve mürid yetiştirdi. Halvetîyye tarikatının Mısır’da özellikle de Said bölgesi ve beni Adıyy kabilesi içerisinde yayılmasında çok önemli etkisi oldu. Bu bölgeden pek çok halife ve mürid yetiştirdi. Kurduğu tarikata, kendi ismine nisbetle Derdîriyye ismi verildi. Derdîr, hayattayken “Salavât-ı Derdîriyye”, “Esmâullahi el-Hüsna” ve “A’layı Seniyye” gibi Halvetîyye tarikatı evrâdını okumaya devam etti. Müritleri de başta “Esmâullahi el-Hüsna” adlı manzumesi olmak üzere bu virdleri okumaya devam ettiler. Müritlerinin birçoğu bu manzumeyi ezberlediler.¹⁶

Derdîr, aynı zamanda hocası olan Ali es-Saîdî'nin vefatı üzerine 1191/1777 senesinde Ezher’e Şeyh olarak atandı. Ezher’e Şeyh olduktan sonra ilmi dehası ile hem Mâlikî mezhebinin imamı, hem de kendi döneminin en önemli âlimi ve mürşidi olarak kabul edildi. Zira ders aldığı hocaları daha hayattayken o, bir taraftan dinî konularda fetva veriyor, diğer taraftan ilim ve irşad faaliyetleri ile uğraşıyordu. Ezher’de görev yaptığı süreçte Ezher üniversitesinde ulamanın derslerine katıldı. Emir Muhammed Bey 1187/1773 yılında Ezher’in karşısında bir medrese yapınca, Ezher’deki derslerden sonra gündüzleri bu medresede oturur ve insanların dinî sorularına cevap verirdi.¹⁷

İlim öğrenme ve öğretmede son derece mütevazı davranırdı. Öğrencilerine, ilmi konuları araştırırken gurur ve kibre kapılmadan bu konuları kendi aralarında tartışmaya teşvik ederdi. Kendileri ile tartışan kişi, yaşça onlardan küçük olsa bile onu dinlemeyi ve görüşlerine değer vermeyi tavsiye ederdi. Devamlı hoşgörü ve affetme yolunu tercih ederdi. Kötülüğe asla kötülükle mukabelede bulunmazdı. Aksine, kötülüğe karşı iyilik yapmak ve affetmek yolunu tercih ederdi. Güzel ahlakının öne çıkan önemli bir yönü de yaptığı bütün işlerde maslahata uygun hareket etmesi, asla ifrat ve tefrite

Derdîr, 46; Harirîzâde, *Tıbyân*, II, vr. 6b,7b,19b,26a Muhammed Seyyid Celyend, "Derdîriyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Derdîriyye>. (08.02.2020). Ebu Rıdvan M. Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-i Aliyye Tarikatlar ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetîyye)*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, 229.

¹⁶ Tahtavî, *Mine'l-Ulemai'r-Ruvvâd*, 59; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 22.

¹⁷ Ali Mahluf, *Ulemâ-i Beni Adıyy*, III, 65; Ceberti, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr*, II, 34; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 67; Mübarek, *el-Hitatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide*, IX, 254; Serkis, *Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabiyye*, 869; Tahtavî, *Mine'l-Ulemai'r-Ruvvâd*, 60; Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-Nuri'z-Zekıyye*, I, 517; Muhammed Behiy, *el-Ezher Tariheten ve Tatavvüreten*, 345; Nassar, “Seyyid Ahmed ed-Derdîr”, 134; *Mevsuatu A'lamî Ulemâi ve'l-Üdebâi'l-Arabi ve'l-Müslimîne*, IX, 158; Muhammed Abdülmün'im Hafacî, *el-Ezher fî elfi Ammin*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988, 2: 43; Mahmud, *Ahmed ed-Derdîr*, 48; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 26.

düşmemesidir. Özellikle tasavvuf yoluna girenlerin itidal çizgisinin dışına çıkıp yoldan sapmaması için dili, kalemi ve lisan-ı hali ile mücadele etti. Yaşadığı dönemde zaman zaman vuku bulan kadın ve erkeklerin aynı meclislerde beraber zikretmeleri fikrine şiddetle karşı çıktı ve bunlarla mücadele etti. Bu ve benzeri durumlara karşı ortaya koyduğu makul ve meşru tavrından dolayı hem kendi döneminde hem de kendisinden sonraki âlimler tarafından takdir edildi. Yaşadığı dönemde dul, yetim ve kimsesizlerin ihtiyaçlarını gidermede de adeta bir ümit haline gelmişti. Birçok insan, başı dara düşünce onun kapısını çaldı. Öyle ki beni Adıyy kabilesi ve Kahire halkı arasında “Ey Derdîr, bineğine bin ve ihtiyaçlarımızı getir” sözü adeta darbimesel olmuştu. Bu yüzden “Ebu'l-Berekât” künyesi ile isimlendirildi.¹⁸

Derdîr, ilmi, takvası ve din hizmetlerindeki samimi çaba ve gayreti kadar cesareti ile kendisinden söz ettirmiştir. Yaşadığı dönemde Mısır’da yönetimden kaynaklı siyasi karışıklıklar devam ediyordu. Bu durum zaman zaman halka da yansıyor. Özellikle mahalli yöneticiler ya da onlara yakın kimselerin keyfi tutum ve davranışları halk nezdinde ciddi anlamda rahatsızlık meydana getiriyordu. Bazen de halka ait mallara el koymak suretiyle zulüm ve haksızlık yapıyorlardı. Bununla beraber ortamın getirdiği sıkıntılardan dolayı birçok kimse olup bitenler karşısında sessiz kalmaktan başka bir şey yapamıyordu. Ancak o dönemde Ezher’de Şeyh olan Ahmed Derdîr hariç. Derdîr, yönetici kesimin halka yönelik haksız tutum ve davranışları ile yaptıkları zulüm karşısında asla sessiz kalmamış, çoğu zaman haksızlık yapanları uyarmış ve mağdurlara haklarının iade edilmesini sağlamıştır.¹⁹

Derdîr, vefatından önce hastalanmıştı. Ailesi, akrabaları özellikle de öğrencisi Ahmet Sâvî büyük bir üzüntü içerisinde idiler. Hastalığından dolayı uzun bir süre yatakta kaldı. Ardından 1201/1787 yılında bir cuma gecesi Kahire’de vefat etti. Hayattayken yaptırdığı Zaviyesinin yanında defnedildi. Kabrinin üzerine bir türbe yapıldı, türbe, kubbe ile kapatıldı.²⁰

¹⁸ Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 29.

¹⁹ Derdîr’in yaşadığı dönemde yöneticilerin genel anlamdaki tutum ve davranışları hakkında bkz. Tahtavî, *Mine'l-Ulemai'r-Ruvvâd*, 64-65; Nassar, “Seyyid Ahmed ed-Derdîr”, 137.

²⁰ Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr*, II, 34; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 67; Mübarek, *el-Hutatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide*, IX, 254; Muhammed Mahluf, *Şeceretü'n-Nuri'z-Zekiyye*, I, 517; Muhammed Behiy, *el-Ezher Tariheten ve Tatavvüreten*, 348; *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, 8: 427; Nassar, “Seyyid Ahmed ed-Derdîr”, 137; *Mevsuatu A'lamî Ulemâi ve'l-Üdebâi'l-Arabi ve'l-Müslimîne*, IX, 159; Mahmud, *Ahmed ed-Derdîr*, 53; Hamza, *Ahmed ed-Derdîr*, 42-44.

2. Eserleri

Derdîr, yaşadığı dönemde hem talebe ve mürid yetiştirmiş hem de önemli eserler kaleme almıştır. Akaid, Fıkıh ve Tasavvuf başta olmak üzere pek çok alanda önemli eserler yazmıştır. Derdîr’in yazdığı eserlerin bir kısmı risâle, bir kısmı şerh, bir kısmı ise hâşiye şeklindedir. Yazdığı şerh ve hâşiyelerin bir kısmı ise, daha önce bizzat kendisi tarafından kaleme alınan bazı eserleri üzerinedir.²¹

Çalışmamız esnasında, kaynakların, Derdîr’e ait olduğunu belirttikleri eserlerin bir kısmına ulaşma imkânımız oldu. Ulaşabildiğimiz eserleri buldukları kütüphaneler, yazıldıkları tarihler, yazma ya da matbu olup olmadıkları, te’lif sebepleri, muhtevaları, varsa eser üzerine yazılmış şerh ya da hâşiye gibi birçok husus hakkında tanıtıcı bilgiler vermeye çalıştık.²²

Kaynaklarda ismi geçen, ancak ulaşamadığımız eserleri de yine elimizdeki mevcut kaynakların verdiği bilgiler ışığında yazma ya da matbu olma durumları, varsa üzerine yapılmış, şerh, hâşiye ya da tahkikler hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık.²³

Ulaşabildiğimiz başlıca eserleri şunlardır

a. Akaid ile İlgili Olanlar

1. *Harideti'l-Behiyye fî İlmi't-Tevhîd*

Derdîr’in, Akaid ile ilgili yazmış olduğu yetmiş bir beyitlik manzum metin şeklinde bir risâledir. Çalışmamız esnasında, eserin müstakil olarak yapılmış herhangi bir baskısına rastlamadık. Eser, müstakil baskıdan ziyade,

²¹ Derdîr’in Anadolu ve İstanbul Kütüphanelerinde bulunan kitapları için bkz. Ali Rıza Karabulut, *Mu’cemu'l-Mahtuta el-Mevcude fî Mektebat İstanbul ve Anadolu: İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*, Akabe Kitabevi, Kayseri 2005, I-III.

²² Fikri Zekî Cezzâr, Arap müellifleri ve yazdıkları eserler hakkında bilgi veren kaynakları bir araya getirdiği kitabında, Derdîr’in yazmış olduğu eserler hakkında bilgi veren kaynakların bir listesini vermektedir. Geniş bilgi için bkz. Fikri Zekî Cezzâr, *Medahilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmü'l-Arabî Hatta Ámm (h. 1215 / m. 1800)*, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2000/1421, 511.

²³ Derdîr’e ait eserler hakkında bilgi veren kaynaklardan bir tanesi de Abdullah Muhammed el-Habeşi tarafından kaleme alınan *Câmiü's-Şurûhi ve'l-Havâşi* adlı kitaptır. Kitap, Derdîr’in yazmış olduğu eserler ve bu eserler üzerine yapılan şerh ve Hâşiyeler hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Çalışma, toplamda beş cilt olup, Dâru'l-Minhâc tarafından Cidde’de basılmıştır. Bkz. Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmiü's-Şurûhi ve'l-Havâşi: Mu’cemun Şâmilun li Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati Fi't-Türâsi'l-İslamiyyi ve Beyâni Şurühâ*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2017.

üzerine yazılmış bütün şerh ve hâşiyelerin giriş kısmında manzum metin olarak yer almaktadır.²⁴

2. *Şerhu Harideti'l-Behiyye*

Eser, Derdîr'in, Akaid ilmüne dair daha önce yazmış olduğu *Haride-i Behiyye* adlı manzum metne yapmış olduğu şerhtir. Çalışmamız esnasında *Şerhu Harideti'l-Behiyye* adlı eserin bir adet yazma nüshası, bir adet tahkikli matbu nüshası ve eser üzerine yazılmış iki adet hâşiyeye ulaştık. Eserin yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 01387 numarada kayıtlıdır. Nüsha, Arapça Nesih hattı ile 1245/1829 tarihinde yazılmıştır. Kapaklar hariç, toplam 54 varaktır.²⁵

Eserin, ulaşabildiğimiz matbu nüshası, *Şerhu Harideti'l-Behiyyeti fi İlmi't-Tevhid* adı ile Abdüsselam b. Abdülhadi Şennar tarafından tahkiki yapılmış olup, Daru'l-Beyrutu tarafından yayınlanmıştır.²⁶

3. *Şerhu Fevâidi'l-Ferâid*

Derdîr'in, Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'nin, Akaid ilmi ile ilgili olarak yazmış olduğu *Fevâidu'l-Ferâid fi Zabti'l-Akâid* isimli manzum eserine yazmış olduğu şerhtir. Eserin tam adı: *Şerhu Kutbi'd-Derdîri alâ Manzumeti Seyyid Mustafa Kemâleddin el-Bekrî* şeklindedir. Derdîr, bu şerhte, Bekrî'nin ele aldığı konuları, ayet ve hadisler ışığında izah etmiştir. Şerhteki konular, manzum metindeki konuların genişletilmiş halidir. Bekrî'ye ait manzum metne, Derdîr'in yazdığı şerhin baş tarafında yer verilmiştir.²⁷

²⁴ Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşi, *Câmiü'ş-Şurûhi ve'l-Havâşî*, II, 531.

²⁵ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu Harideti'l-Behiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nu: 01387.

²⁶ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu'l-Harideti'l-Behiyyeti fi İlmi't-Tevhid*, tahkik ve ta'lik: Abdüsselam b. Abdülhadi Şennar, Dâru'l-Beyrut, Dimâşk 2004.

²⁷ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu Kutbi'd-Derdîri alâ Fevâidi'l-Ferâid fi Zabiti'l-Akaid*, tahkik: Mahmud Abdüssadık el-Hassânî, Dâru'n-Nuri'l-Mübin, Amman 2018. Ayrıca bu eser, Derdîr'in, *Şerhu'r-Risâleti'l-Adûdiyye fi Fenni'l-Munâzara*, adlı risâlesi ile beraber tahkik edilerek Mustafa Ebu Zeyd tarafından Kahire'de basılmıştır. Bkz. Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu Manzûmeti Fevâidi'l-Ferâid fi Zâbiti'l-Akâid li'l-İmami Muhammed Kemâleddin B. Mustafa El-Bekrî ve Yelihi Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye fi Fenni'l-Münazara*, tahkik: Mustafa Ebu Zeyd, Dâru's-Salih, Kahire 2016.

4. Şerhu Risâleti’l-Adûdiyye fî Fenni’l-Münâzara

Eser, bazı kaynaklarda *Hâşiyetun alâ Âdâbi’l-Bahsi li’l-Adûdî* ismi ile de geçmektedir. Derdîrin, *Fevâidi’l-Ferâid* şerhi ile beraber basılmıştır.²⁸

5. el-İkdu’l-Ferîd fî Tahkîki’s-Suali ani’t-Tevhîd

Tevhid hakkında sorulan bir soruya cevap mahiyetinde yazılmış bir risâledir. Derdîr’in bu risâlesi, *Minhâcu’s-Sâdikîn* ve *Tuhfetu’l-İhvân* adlı tasavvufî eserleri ile beraber basılmıştır.²⁹

b. Fıkıh ile İlgili Olanlar

1. Akrebu’l-Mesâlik li Mezhebi İmami’l- Mâlik

Derdîr, amelde Mâlikî mezhebine mensub bir zattır. Fıkıh ilminde hocası Ali es-Saîdî vefat ettiği zaman, Ezher Şeyhliği başta olmak üzere onun yaptığı bütün vazifeleri yerine getirme görevi Derdîr’e kaldı. Bu yüzden o, Mâlikî mezhebi mensublarının dinî konularda ihtiyaç duydukları bilgilere rahatça ulaşabilecekleri, fıkıh konularına dair bir eser yazdı. İşte *Akrebu’l-Mesâlik* ilk etapta bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak ortaya çıkmış bir fıkıh kitabıdır. Kitap, taharet konusundan başlar, namaz, zekât, oruç, hac, alış veriş, aile hukuku ile devam eder ve miras konusu ile biter. Eser ilk olarak 1193/1779 yılında te’lif edilmiş olup değişik yayınevleri tarafından birçok farklı baskısı yapılmıştır.³⁰

2. eş-Şerhu’s-Sagîr alâ Akrebi’l-Mesâlik

Ahmed ed-Derdîr, bu eseri “Bâbü’l-Cinâye”, faslına kadar te’lif etmiş, eserin kalan kısmını talebesi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tamamlamıştır.³¹ Eserin

²⁸ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu’r-Risâleti’l-Adudiyye fî Fenni’l-Münâzara*, tahkik: Mustafa Ebu Zeyd, Dâru’s-Salih, Kahire 2016. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşî, *Câmiü’s-Şurûhi ve’l-Havâşî*, I, 118; Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Mübarek, *el-Hutatü’t-Tevfikiyeti’l-Cedide*, IX, 254; Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517; Tahtavî, *Mine’l-Ulemai’r-Ruvvâd*, 61; Derdîr, *Tuhfetu’l-İhvân*, tahkik: Safiti, 12.

²⁹ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *el-İkdu’l-Ferîd fî İzahi’s-Suali ani’t-Tevhîd*, tahkik: Muhammed Abdülkadir Nassar, Dâru’l-İhsan, Kahire 2018.

³⁰ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Akrebu’l-Mesâlik li-Mezhebi’l-İmam Mâlik*, tahkik: Mustafa Abd Rabbeh, ed-Dirasat ve’n-Neşr, Amman 2017. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşî, *Câmiü’s-Şurûhi ve’l-Havâşî*, I, 323.

³¹ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu’s-Sagîr alâ Akrebi’l-Mesâlik ilâ Mezhebi İmami’l-Mâlik*, Hamiş: Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, Tahric ve Fihrist: Mustafa Kemal Vasfî, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire 1974, I-IV.

Bulak ve Kahire başta olmak üzere pek çok baskısı yapılmıştır. Eser, Şeyh Ahmed Sâvî'nin hâşiyesi ile beraber dört cilt olarak basılmıştır.³²

Ayrıca Dr. Ahmed Umrân el-Kumeyî, “Şeyh Ahmed ed-Derdîr ve Menhecuhu fi Kitabihî eş-Şerhu es-Sâğîr”, adıyla tanıtıcı bir makale yazmıştır. Makale, *el-Mecelletu'l-İlmiyye fi Külliyyeti't-Terbeviyye* dergisinde yayımlanmıştır.³³

3. eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasâri Sîdi Halîl

Derdîr'in, Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî (ö.776/1374)'nin, Mâlikî fihhına dair *el-Muhtasar* adlı eserine yazmış olduğu şerhtir.³⁴ Değişik yayınevleri tarafından çeşitli baskıları yapılmıştır.³⁵ Eser, son olarak Muhammed ed-Desûkî'nin hâşiyesiyle birlikte basılmıştır.³⁶

4. Şerhu Ecvibeti el-Kadı el-Beyzâvî

Eser, Kadı Beyzâvî'nin, En'am suresinde geçen “Rabbinin ayetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez”³⁷ ayeti ile ilgili olarak yapmış olduğu tefsire Kadı Abdullah b. Osman'ın yazdığı tavzihe Derdîr'in yazmış olduğu şerhtir.

Derdîr'in, yazmış olduğu şerhin bir adet yazma nüshası, *Şerhu Tavzihi Envari't-Tenzil* ismi ile Çorum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde 19 Hk 186 sıra, 297.212 konu numarası ile kayıtlıdır. Mevcut nüsha, Arapça,

³² Ahmed b. Muhammed Sâvî, *Bulgatı's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik alâ Şerhi's-Sağîr*, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî, tsh. Muhammed Abdüsselam Şahin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

³³ Dr. Ahmed Umrân el-Kumeyti, “Şeyh Ahmed ed-Derdîr ve Menhecuhu fi Kitabihî eş-Şerhu es-Sağiri”, *el-Mecelletu'l-İlmiyye fi Külliyyeti't-Terbeviyye*, Sayı: 4, ss. 1-14.

³⁴ Asıl adı, Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî (ö.776/1374)'dir. Bir dönem Mısır ordusunda görev yaptığından dolayı kendisine bu lakab verilmiştir. Hocalarından İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin tesiriyle Mâlikî mezhebine meyletti. Mâlikî fihhına dair *el-Muhtasar* adlı eseri Kuzey Afrika Mâlikîler'i arasında büyük itibar gördü. Bu bölgede Sîdî Halîl adıyla tanınan âlimin şöhreti İslâm dünyasının her tarafına yayıldı. Bkz. Cengiz Kallek, “Cündî”, *DLA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cundi>. (03.03.2020).

³⁵ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebir alâ Muhtasari'l-Halil*, Yayına Haz: Kemaleddin Abdurrahman Kari, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda (Lübnan) 2006. Cilt: I-II.

³⁶ Şemseddin Muhammed Desukî, *Hâşiyetu'd-Desuki alâ Şerhi'l-Kebir li Ebi'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Dâru'l-Fikr, ts. Cilt: I-IV. Desukinin yazmış olduğu Hâşiyeye hakkında bkz. Habeşî, *Câmüü's-Şurûhi ve'l-Havâsî*, IV, 116.

³⁷ En'am, 6/158.

Nesih hattı ile yazılmış olup, toplamda 18 varaktır. Her varakta 17 satır vardır. Eser, kahverengi meşin bir kapak içinde olup, Kadı Abdullah’ın yazmış olduğu ana metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kadı Abdullah’ın yazdığı tavzih, bazı kaynaklarda “*Şerhu Risâleti Kadı Abdullâh fî Âyâtî'l-Kur’ânîyye*” ismi ile de geçer.³⁸

c. Tasavvuf ile İlgili Olanlar

1. *Tuhfetu'l-İhvân fî Âdâbi Ehli'l-İrfan*

Derdîr’in, Halvetiyye tarikatı müritleri için yazmış olduğu tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili hususları ihtiva eden bir eserdir. Eserin tam adı: *Tuhfetu'l-İhvân fî Beyanı Tariki Ehli'l-İrfan*’dır. Eserin bir adet yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Numara 03075’te kayıtlıdır. Nüshanın varak sayısı, 54, satır sayısı, 11, yazı türü nesihdir.³⁹

2. *Tuhfetu's-Seyru's-Sülûk ila Meliki'l-Mulûk*

Derdîr’in *Tuhfetu'l-İhvân fî Beyanı Tariki Ehli'l-İrfan*, *Tuhfetu'l-İhvânî'l-Hullân fî ba'di Âdâbi Ehli'l-İrfan* ile *Tuhfetu's-Seyri ve's-Sülûki ilâ Meliki'l-Mulûki* adlı eserlerinin üçü de muhteva olarak aynıdır. Bu isim farklılığı, muhtemelen sonradan yazılan bazı nüshaların farklı şekilde isimlendirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Derdîr üzerine çalışmalar yapan ve aynı zamanda *Tuhfetu'l-İhvân* kitabını yayına hazırlayan Hamdullâh Hâfız Safiti, çalışmasını hazırlarken, *Tuhfe*’nin sekiz adet nüshasına ulaştığı, nüshanın birinin kapağında, *Tuhfetu'l-Mürîd*, birinde, *Tuhfetu's-Seyri ve's-Sülûki ilâ Meliki'l-Mulûki*, diğerinde ise *Risâletun fî's-Seyri ilallâhi ve't-Tariki İleyhi*, şeklinde farklı isimlerle kaydedildiğini ifade eder.⁴⁰

³⁸ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Şerhu Tavzihi Envari't-Tenzil (Şerhu Ecvibeti el-Kadi el-Beyzavi)*, Çorum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Numara: 19, Hk 186.

³⁹ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân fî Beyanı Tariki Ehli'l-İrfan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Numara 03075. Derdîr’in hayatı ve *Tuhfetu'l-İhvân* adlı eseri hakkında geniş bilgi, için bkz. Omar Kalhussien, “Şihabuddin Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr ve *Tuhfetu'l-İhvân* Adlı Eseri” *I. Uluslararası Şeyh Şa‘Bân-ı Velî Sempozyumu 4-6 Mayıs 2012 Kastamonu*, Cilt: 1, ss. 312-326.

⁴⁰ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 13-14.

Bundan da anlaşılıyor ki aynı eser, farklı isimlerle kayıt altına alınmıştır. Özellikle eserlerin yazıldığı dönemin şartları ve iletişim imkânları ile aradan geçen zaman göz önünde bulundurulursa bu tür durumlar normal karşılanmalıdır. *Tuhfetu's-Seyri ve's-Sülûki ila Meliki'l-Muluk*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 02831 numarada kayıtlıdır. Eser, Nesih yazı çeşidi ile Arapça olarak yazılmış olup, 30 varaktır. Her bir varakta on beş satır mevcuttur.⁴¹

Bu eserin te'lif sebebi ve muhtevası, *Tuhfetu'l-İhvân* nüshasındakilerle aynıdır. Müellif, besmele, hamdele ve salveleden sonra eserin te'lif sebebini belirtmiş. Daha sonra sırasıyla tarikatın usulü, âdâbı, müridin, şeyhine, ihvanına, kendi nefesine ve halka karşı âdâbı, müridin, tarikattan uzaklaştırılmasını gerektiren durumlar, zikir âdâbı, Halvetiyye tarikatının evrâdı, namazdan sonra yapılacak hatme duaları ve tesbihatlar, tasavvuf yoluna karşı çıkanlara verilecek cevaplar, Derdîr'in, Hıfni'den aldığı icazet metni, zikir telkini, Esmâ-i seb'a zikri, Halvetiyye silsilesi, nefis mertebeleri gibi konu başlıkları ele alınır.

3. *Minhâcu's-Sâdikîn ve Tibyânu's-Sâlikîn*

Derdîr'in, tasavvuf yolunun esasları ile ilgili hususlar hakkında önemli bilgiler verdiği bir eseridir. Çalışmamız neticesinde eserin herhangi bir yazma nüshasına ulaşamadık. Bu eserle ilgili bilgileri, Derdîr ve eserleri üzerine araştırmalar yapan Muhammed Abdülkadir Nassar'ın çalışmalarından istifade ile ortaya koymaya çalıştık. Nassar, Derdîr'in, hem *Minhâcü's-Sâdikîn ve Tibyânu's-Sâlikîn alâ es-Sırâti'l-Müstakîm*, hem *Tuhfetu'l-İhvâni'l-Hullân fî ba'di Âdâbi Ehli'l-İrfan*, hem de *el-İkdu'l-Ferid fî İzahi's-Suali ani't-Tevhid*, adlı üç eserini tek cilt halinde yayınlamıştır.⁴²

4. *Mişkâtu'l-Esrâr li Arifi'l-Vakti Ebi'l-Envâr*

Derdîr'in, Seyyid Ali Vefa (ö.807/1405)'ya nisbet edilen “*Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu*” isimli evrâdına yazdığı

⁴¹ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Tuhfetu's-Seyri ve's-Sülûk ilâ Meliki'l-Mulûk*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu:02831.

⁴² Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Minhâcü's-Sâdikîn ve Tibyânu's-Sâlikîn alâ Sırâti'l-Müstakîm; Tuhfetu'l-İhvâni'l-Hullân fî ba'di Âdâbi Ehli'l-İrfan, el-İkdu'l-Ferid fî İzahi's-Sual ani't-Tevhid*, tahkik: Muhammed Abdülkadir Nassar, Dâru'l-İhsan, Kahire 2018.

şerhtir.⁴³ Bazı kaynaklarda, *Şîaru Sâdâti'l-Vâefîyye*, ya da *Hizbu Sâdâti'l-Vefâiyye* olarak da geçen eser, Süleymaniye Kütüphanesi, yazma eserler bölümü Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 04088 numarada kayıtlı olup, toplam 14 varaktır.⁴⁴

Eser, *Mişkâtu'l-Esrâr fî Beyâni Meânî (Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu) Şîaru Sâdâti'l-Vefâiyye*, ismi ile 1330/ 1912 yılında Vefaiyye tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ali Yusuf vasıtasıyla Müeyyed Matbaası tarafından basılmış olup, toplamda 38 sayfadır.⁴⁵

5. *Salavât-ı Derdîriyye*

Eser, *el-Mevridu'l-Bârik fî's-Selâti alâ Hayri'l-Halâik* ya da *Şevâriku'l-Envâr fî's-Salât ale'n-Nebiyi'l-Muhtâr* gibi farklı isimlerle de ifade edilmiştir.⁴⁶

Eserin, hem el yazması, hem de matbu nüshaları mevcuttur. Çalışmamız esnasında, eserin, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi ile Süleymaniye kütüphanesindeki nüshalarına ulaştık.

Balıkesir İl Halk Kütüphanesindeki el yazması nüsha 570 numarada kayıtlı olup, Arapça Nesih hattı ile yazılmış olup toplamda 28 varaktır. İlk 18 varak, *Salavât-ı Derdîriyye* olarak da bilinen kısımdır. 19a ile 28b varakları arası ise, yine Derdîr’e ait *et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsna* ismi ile bilinen esma-i hüsnâ ile manzum bir şekilde yazılmış bazı duaları ihtiva eden bir risâledir. (Bahse konu risâle ayrı bir başlık altında ayrıca tanıtılacaktır.)

Süleymaniye kütüphanesindeki nüshalar:

⁴³ Müellifin tam adı, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Vefa el-Kureşi eş-Şazeli el-Mâlikî'dir. 807/1405 tarihinde Kahire'de vefat etmiş, Karafe kabristanına defnedilmiştir. Hayatı, eserleri ve tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Taha Orhan, "Ali Vefâ Eş-Şazeli", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-vefa-es-sazeli>. (27.01.2020).

⁴⁴ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Mişkâtu'l-Esrâr Şerhu Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Nu: 04088. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşi, *Câmiü'ş-Şurûhi ve'l-Havâşî*, II, 483.

⁴⁵ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Mişkâtu'l-Esrâr fî Beyani Meani (Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu) Şiaru Sadati'l-Vefaiyye*, Müeyyed Matbaası, 1330/ 1912.

⁴⁶ Derdîr, *Tuhfetu'l-Ihvân*, tahkik: Safiti, 12.

Birinci nüsha, Süleymaniye kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu 4065 numarada kayıtlıdır. Eserin ilk sayfasında, “Hazihi Salavâtu el-Arifu billahi ebi'l-Berekât Şeyh Ahmed ed-Derdîr” kaydı olup, toplamda 39 sayfadır. Nüshanın, ilk 20 sayfasında *Salavât-ı Derdîriyye*, 21 ile 39 sayfaları arasında ise Derdîr'in yukarıda bahsi geçen *et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsnâ* isimli manzum dua risâlesi vardır. Nüsha, 1309/1892 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır.⁴⁷

İkinci nüsha ise yine Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu 4177 numarada kayıtlıdır. Nüshanın ilk sayfasında, “Haza, Mecmuun Mübarekun İnşallahu Teâla fihi Salavâtu Üstad Ahmed ed-Derdîr ve Virdu's-Seheri li's-Seyyid Mustafa el-Bekrî Radiyallahu Anhuma ve Nefeanallahu bihima âmin” kaydı olup, toplamda 75 sayfadır. Nüshanın 1 ile 38 sayfaları arasında, *Salavât-ı Derdîriyye*, 39 ile 51 sayfaları arasında Derdîr'in *et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsnâ* isimli manzum dua risâlesi, 52 ile 75 sayfaları arasında ise Seyyid Mustafa el-Bekrî'nin *Virdu's-Seheri* adlı risâlesi yer almaktadır. Nüshanın sayfa numaralandırmaları sonradan ilave edilmiştir. Nüsha, el yazması başka bir eserin fotokopisi olup, son sayfada bu nüshanın, 1284/1867 tarihinde Ahmed Şevket tarafından yazıldığı ifade edilmiştir.⁴⁸

Ayrıca Harirîzâde, *Tıbyânü'l-Vesâil* adlı eserinin ikinci cildinin, 19a ile 26a varakları arasında *Salavât-ı Derdîriyye*'ye, 26b ile 27b varakları arasında ise *et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsnâ* risâlesinin manzum metnine yer vermiştir.⁴⁹

6. et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsnâ

Derdîr'in, esma-i hüsnadan her bir ism-i şerîfi, o ismin manasına uygun bir duaya vesile kılarak manzum bir şekilde yazdığı bir risâledir. Bazı kaynaklarda *Manzumetu Şeyh Ahmed ed-Derdîr fî Esmâi'l-lâhi'l-Hüsnâ* ismi ile de geçmektedir. Risâle, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi

⁴⁷ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Salavâtu Şeyh Ahmed ed-Derdîr*, Süleymaniye kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu Nu: 4065. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşi, *Câmîü'ş-Şurûhi ve'l-Havâşî*, III, 197.

⁴⁸ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Salavâtu Ahmed ed-Derdîr ve Virdu's-Seheri li's-Seyyid Mustafa el-Bekrî*, Süleymaniye kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu Nu: 4177.

⁴⁹ Harirîzâde, *Tıbyân*, II, vr. 19a-27b.

Koleksiyonu, numara 04214’te kayıtlıdır. Eser, Arapça Nesih bir yazı ile yazılmış olup, toplamda 6 varaktır.⁵⁰

7. *Mevlidu’l-Beşîri’n-Nezîr*

Derdîr’in, Hz. Peygamberin soyu ve nesebi, babası ve annesinin soyu ve nesepleri, annesine hamile kalması ve dünyaya gelmesi, dünyaya geldiği günün tarihi ile ilgili olayları ayet, hadis ve farklı rivayetler ışığında yazdığı bir risâledir.

Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 04393 numarada kayıtlı nüshasına ulaştık. Nüsha, Arapça Nesih yazı çeşidi ile yazılmış olup, toplam 11 varaktır.⁵¹

d. Hadis ile İlgili Olanlar

1. *Hâşiyetu’d-Derdîr alâ Kıssati’l-Mi’râc*

Necmeddin el-Gaytî (ö.981/1573)’nin miraç hadisesiyle ilgili eserinin hâşiyesidir.⁵² Gaytî’nin eserinin kenarında birçok defa basılmıştır.⁵³ Eserin, farklı tarihlerde yapılmış baskıları da mevcuttur.

Eserin, iki adet matbu nüshasına ulaştık. Matbu nüshalardan biri, 1298/1881 tarihinde Mısır’da Ezheriyye Matbaasında basılmış olup, toplamda 36 sayfadır. Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa, Tekke koleksiyonu,

⁵⁰ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *et-Teveccühü’l-Esnâ bi Nazmi Esmâi’l-Hüsnâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nu: 04214. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşî, *Câmiü’s-Şurûhi ve’l-Havâşî*, IV, 524.

⁵¹ Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Mevlidu Beşîri’n-Nezîr*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Nu: 04393. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşî, *Câmiü’s-Şurûhi ve’l-Havâşî*, IV, 680.

⁵² Asıl adı Necmeddin Muhammed b. Ahmed el-Gaytî’dir. Hadis ilminde önemli bir yere sahiptir. Mısır’daki Şeyhuniyye hankahında bulunan Daru’l-Hadiste İbn Hacer el-Askalanî (ö.852/1448) ve Celalddin es-Suyutî (ö.911/1505) ile beraber hadis dersleri vermiştir. Gaytî, aynı zamanda Zeyniyye tarikatına mensub olup, tarikatın, Mısır’daki Salâhiyye Dergâhi ile Siryakosa Dergâhi’nda görev yapmıştır. Bkz. Emre Hakkı Ayverdi, *Hatıra Kitabı*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995, 63; Reşat Öngören, "Zeyniyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyniyye>. (27.01.2020). Necmeddin Gaytî ile Necmeddin Gazzî (ö.1061/1651), isim benzerliğinden dolayı zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Necmeddin Gazzî, Şam’da doğmuş ve orada vefat etmiş olup, Gaytî’den farklı bir zattır. Gazzî’nin hahaytı, eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cevat İzgi, "Necmeddin El-Gazzî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necmeddin-el-gazzi>. (30.01.2020).

⁵³ Eser, *el-İbtihac fi’l-Kelâm ale’l-İsrâi ve’l-Mi’râc*, ismi ile Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğunda, 127/1 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

00111 numarada kayıtlıdır. Eserin sonunda, bu eserin basılmasına vesile olan kişi Taha b. Mahmud olup, eser, 1298/1881 yılında yayınlanmıştır ifadesi yer almaktadır.⁵⁴

Diğer matbu nüsha ise Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyyeti matbaası tarafından basılmış olup, toplamda 28 sayfadır. Nüshanın bu baskısı üzerinde herhangi bir tarih kaydı düşülmemiştir.⁵⁵

e. Arap Dili ve Edebiyatı ile İlgili Olanlar

1. *Tuhfetu'l-İhvân fi İlmi'l-Beyân*

Derdîr'in, Arap dilindeki mecaz, teşbih ve kinaye ile ilgili olarak yazmış olduğu muhtasar bir risâledir. Risâlenin bir adet yazma nüshası Melik Suud Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı 1793-819/4 numarada kayıtlı olup, tanıtım ve kapak sayfaları hariç toplam 3 varaktır. Nüshanın ilk varağında, iş bu nüsha, Tac Lütfi İbn Muhammed Ferah Ğazavî tarafından, 1302 /1885 tarihinde yazılmıştır ifadesi vardır.⁵⁶

f. Diğer Eserleri

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, kaynaklarda, Derdîr'e ait olduğu belirtilen ve ulaşabildiğimiz eserlerini ele alıp, eserlerin te'lif sebebi, muhtevası, varsa yazma ya da matbu nüshaları, buldukları kütüphaneler ile yayımlandıkları yayınevleri hakkında imkânlar ölçüsünde bilgi vermeye çalıştık. Bu kısımda ise, kaynaklarda belirtildiği halde ulaşamadığımız eserlerinin isimleri ve geçtikleri kaynaklar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Derdîr'in, kaynaklarda belirtilen ancak ulaşamadığımız eserleri

Ulumu'l-Kur'ân ile İlgili Olanlar

a. *Tuhfetu'l-Kâri li Kelâmi'l-Bâri*,⁵⁷

b. *Risâletun Efrede fiha Tarikatun Hafsin*,⁵⁸

⁵⁴ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Hâşiyetu'd-Derdîr alâ Kıssati'l-Mi'râci*, Ezheriyye Matbaası, Mısır 1298/188. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşi, *Câmiü'ş-Şurûhi ve'l-Havâşî*, IV, 323.

⁵⁵ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Hâşiyetu'd-Derdîr alâ Kıssati'l-Mi'râci*, Daru'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Mısır ts.

⁵⁶ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân fi İlmi'l-Beyân*, Melik Suud Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı Nu: 819/4. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşi, *Câmiü'ş-Şurûhi ve'l-Havâşî*, II, 65.

⁵⁷ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 10.

c. *Risâletun fî Müteşabihâti ’l-Kur’âni*,⁵⁹

d. *Şerhu Risâleti Kadi ’ul-Mısr (Tatarzâde) fî Kavlihi Teâlâ “Yevme Ye’ti Ba’dü Âyâti Rabbike” (Enam, 6/158)*,⁶⁰

Akaid ile İlgili Olanlar

a. *Hâşiyetun alâ Şerhi ’l-Hüdhüdi alâ Ümmi ’l-Berâhini*,⁶¹

b. *Şerhu Risâleti ’t-Tevhidi (Min Kelâmi Demirtâşî)*,⁶²

Fıkıh ile İlgili Olanlar

a. *Şerhu Müstesniyati Ahmed b. Musa el-Adevî*,⁶³

b. *Şerhun alâ Mesaili Kulli Salâtin Batalat alâ ’l-İmami li ’ş-Şeyh el-Bilî*,⁶⁴

Hadis ile İlgili Olanlar

a. *Şerhun alâ Şemâili ’l-Muhammediyeti (Tamamlanmamış)*,⁶⁵

b. *Mecmûun fî Esânidi Şuyûhihi*,⁶⁶

Tarikat Evrâdi ile İlgili Olanlar

a. *Şerhu Viridi Şeyh Kerimuddin el-Halvetî*,⁶⁷

b. *Şerhu Salâti ’s-Seyyid Ahmed el-Bedevî*,⁶⁸

Arap Dili ve Edebiyatı ile İlgili Olanlar

⁵⁸ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Mübarek, *el-Hıtatü ’t-Tevfikıyyeti ’l-Cedide*, IX, 254; Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517.

⁵⁹ Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifin*, I, 67; Mübarek, *el-Hıtatü ’t-Tevfikıyyeti ’l-Cedide*, IX, 254.

⁶⁰ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Mübarek, *el-Hıtatü ’t-Tevfikıyyeti ’l-Cedide*, IX, 254; Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517; Bağdatlı, *Hedıyyetü ’l-Ârifin*, I, 181.

⁶¹ Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında bkz. Habeşî, *Câmiü ’ş-Şurûhi ve ’l-Havâşî*, I, 409.

⁶² Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Tahtavî, *Mine’l-Ulemai’r-Ruvvâd*, 61.

⁶³ Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517.

⁶⁴ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517. Eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Habeşî, *Câmiü ’ş-Şurûhi ve ’l-Havâşî*, IV, 522.

⁶⁵ Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517; Habeşî, *Câmiü ’ş-Şurûhi ve ’l-Havâşî*, III, 147.

⁶⁶ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 33; Muhammed Mahluf, *Şeceretü’n-Nuri’z-Zekiyye*, I, 517.

⁶⁷ Cebertî, *Târîhu Acâibi’l-Âsâr*, II, 34; Bağdatlı, *Hedıyyetü ’l-Ârifin*, I, 181.

⁶⁸ Bağdatlı, *Hedıyyetü ’l-Ârifin*, I, 181.

*a. Risâletu 'd-Derdîr fî İlmi 'l-Meânî ve 'l-Beyân,*⁶⁹

Derdîr'in yazdığı eserlere baktığımız zaman, belli bir mantık silsilesi içerisinde, yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına göre bir metot takip edilerek te'lif edildiklerini görmek mümkündür. İhtiyaca göre Akaid, Fıkıh ve Tasavvuf başta olmak üzere birçok alanda eser kaleme almıştır. Bunu yaparken herhangi edebi bir kaygı taşımadan, maslahatı göz önünde bulundurarak en kolay, en anlaşılır ve en faydalı şekilde yazmıştır. Mesela, Akaid ile ilgili yazmış olduğu *Haridetu 'l-Behiyye* eserini evvela manzum olarak yazmış, daha sonra anlaşılıp istifade edilmesi için bizzat kendisi şerh etmiştir. Mâlikî fıkıh ile ilgili yazmış olduğu *Akebu 'l-Mesâlik* adlı eseri üzerine sonradan bizzat kendisi *Şerhu 's-Sağîr* adlı eserini yazmıştır. Yine Arap dili edebiyatı üzerine yazdığı, *Tuhfetu 'l-İhvân fî İlmi 'l-Beyân* eserini daha sonra kendisi şerh etmiştir. Derdîr'in bu özelliğini, eser yazarken anlaşılması ve istifade edilmesi noktasındaki hassasiyetinin bir tezahürü olarak okumak mümkündür.

3. Tasavvufî Görüşleri

Derdîr, Halvetiyye tarikatının usul ve esasları çerçevesinde seyr u sülûk yapmak isteyenler için bu yolun usul ve esasları ile âdâb ve erkânını izah eden eserler yazmıştır. Derdîr, bu konudaki görüşlerini ise *Minhâcu 's-Sâdikîn* ile *Tuhfetu 'l-İhvân* adlı eserlerinde toplamıştır. *Minhâc*'da tasavvufta seyr u sülûkün metotları olarak kabul edilen tarikatın usul ve esasları ile zühd konusunu, *Tuhfetu 'l-İhvân*'da ise takva, tarikatın âdâb ve erkânı ile nefis mertebeleri gibi konuları ele almıştır.

3. 1. Tarikatın usul ve esasları

Derdîr, seyr u sülûkün esasları ya da metotlarına geçmeden evvel bu yolda insana mesafe kat ettirecek bazı ameller hakkında önemli bilgiler verir. Derdîr'e göre sülûk ehli birisinin takip edeceği en güzel yol, Allah'ın, mukarrabin olarak ifade ettiği kullarının takip ettiği yoldur. Çünkü mukarrabinin amacı en güzel yolda ve en güzel şekilde Allah'ın marifetine ulaşmaktır. Ona göre bu marifete ulaşmanın üç temel şartı vardır:

Birincisi, şehvetlerine muhalefet etmek suretiyle nefsi terbiye etmek,

İkincisi, takvayı esas alarak dünya ve ahiret hayatlarını düzenlemek,

⁶⁹ Habeşi, *Câmiü 'ş-Şurûhi ve 'l-Havâşî*, II, 711.

Üçüncüsü ise Arif bir mürşidin elinden zikir telkini almaktır.⁷⁰

Müellifimize göre bir insanın bu üç şartı hayatında uygulaması için de tarikat yoluna girip, seyr u sülûk eğitimini alması gerekir. Derdîr’e göre tarikat ya da seyr u sülûk yolundaki bu eğitimin sekiz temel rûknü vardır. Bu rûkûnler de şunlardır:

Birincisi: Oruç tutmak suretiyle aç kalmak,

İkincisi, Allah ile ünsiyet elde etmek için, insanlardan uzak durmak, yani uzlet,

Üçüncüsü, geceyi, namaz, istiğfar ve dua ile geçirmek suretiyle az uyumak,

Dördüncüsü, kalbin safiyeti için dili az konuşmaya alıştırmak,

Beşincisi, kâmil bir mürşidten nefis terbiyesi eğitimi ve zikir telkini almak,

Altıncısı, maddi ve mânevî temizliğe riayet etmek,

Yedincisi, bu yolda başarılı olmak için, şeyhin kendisine telkin ettiği tarikat evrâdını ve zikrini okumaya devam etmek,

Sekizincisi ise bütün bu amellerinde samimi olmaktır.

Müellifimize göre bu sekiz şart, sâlik için tarikat yolunun temel esaslarıdır. Fakat insan ömrü bunları yerine getirmeye çoğu zaman yetmemektedir Ancak cesur kahramanlar nefisine karşı bu işin üstesinden gelebilmişlerdir.⁷¹

Derdîr’e göre aslında insanların çoğu sıddıkların yolu olan tasavvuf yoluna girmek istiyor. Bir kısmı bir ay ya da daha çok bir köşeye çekilip ibadet ile meşgul oluyor. Bir kısmı ise bir veya iki sene bu işi yapıyor. Bunların amacı, bedenlerini zayıf düşürmek suretiyle bu yolun yolcusu olduklarını ortaya koymaktır. Bir kısmı da böyle yapmakla en yüksek mertebeye çıktığını iddia ediyor. Yani tasavvuf yolunu bedenlerine bir çeşit eziyet yolu olarak görüyorlar. Aslında bunların hepsi yalancıdır. Zira bu yoldan maksat bedene eziyet değil yükseklik kazandırmaktır. Bunun yolu da

⁷⁰ Derdîr, *Minhâcu’s-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 14.

⁷¹ Derdîr, *Minhâcu’s-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 40.

anlamsız ve gayesiz bir açıklık değil, yukarıda sayılan usul ve esaslara uymaktan geçer.⁷²

Derdîr'e göre bu sekiz esası yerine getirmek noktasında insanlar üç gruba ayrılırlar:

Birinci guruptakiler, ashab-ı şimal yani sol yolun yolcularıdır. Bunlar ebedi olarak ateşte kalacak olan kâfirlerdir. Bunların birçok grubu vardır. Mesela Allah'ı bırakıp başka şeylere ibadet eden müşrikler, peygamberleri yalanlayanlar, maddenin gücüne ve etkisine tapan materyalistler ile münafıklar ve küfrün diğer bütün çeşitleri bu guruba girer.⁷³

İkinci guruptakiler, ashab-ı yemin, yani sağ yolun yolcularıdır. Bunlar da muvahhit müminler olup bu hal üzere vefat edenlerdir. Ancak bunlar henüz mücahede ve ilahi cezbe yolu ile nefislerinin şehvetlerini, Allah'a olan muhabbet sebebiyle fani yapamamış kimselerdir. Bunların da birçok çeşidi vardır. Bir kısmı dünya meşgalelerinden dolayı Allah'a tevbe etmeye muvaffak olamamış asi ve günahkârlardır. Bir kısmı günah işledikçe tevbe edip, sonra yine nefisine uyup günah işleyen kimselerdir. Bir kısmı ise nadiren nefisine uyup günah işlerler. Bu son gurup Allah'ın salih ve ebrar kullarından olup ilim ve ibadet ehli olan kimselerdir. Bir kısmı, hayır işlerinde yarışan, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınan abid, zahid ve vera sahibi kullar olup, kendilerinden nadiren küçük günahlar sadır olur. Bu ikinci guruptakiler de her birisinin kendi içinde çeşitli kısımları vardır.⁷⁴

Üçüncü guruptakiler ise, sabikun ve mukarrebun olan sıddıklardır. Bunlar, ilahi cezbe ve mücadelelerle nefislerinin şehvetini yok edip, nefislerini tertemiz hale getirip, ilham nurları ve müşahedelerle mele-i a'lâ (el-meleü'l-a'lâ)'ya iltihak eden, yani yükselen kimselerdir. Bunların da birçok çeşidi vardır. Bir kısmı vasıl olanlardır. Bir kısmı ise vuslat mertebesine ulaşanların sıfatı ile sıfatlananlardır. Vuslat ehli de kendi içerisinde çeşitli kısımlara ayrılırlar. Müellifimize göre vuslat ehli olanlar peygamberlerden sonra insanların en faziletli olanlarıdır. Bunlar, öyle kimseler ki biz dahi bu eserimizi, onların,

⁷² Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 40.

⁷³ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 40.

⁷⁴ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 41.

Allah'a olan seyr u sülûklarını beyan etmek için te’lif ettik. Ta ki bu eseri okuyan sâlikler bu kısımda zikredilenlere dâhil olsunlar inşaallah.⁷⁵

Derdîr, tasavvuf yolunda mesafe kat etmek isteyenler için iki önemli hususa dikkat çeker. Birincisi zühd, ikincisi ise takva konusudur. Bu yüzden tarikatın usul ve esasları ile ilgili konunun baş tarafında zühdü, tarikatın adabını ele aldığı bölümün baş tarafında ise takva konusunu ele almıştır.

3.2. Zühd Anlayışı

Derdîr’e göre, kim Allah'a teslim olup mukarrabin ve sıddıklardan olmak istiyorsa hem kalbi ile hem de bedeni ile Allah'ın rızasını isteyerek Allah'ın dışında kalan her şeyden yüz çevirmelidir. Çünkü kalp için ancak bir yön vardır. Kur’ân’da, “Allah bir adamın içine iki kalp koymamıştır” buyrulmaktadır.”⁷⁶ Demek ki kalp bir tanedir ve bir şeye yönelmelidir. Zira kalp, masivadan ayrıldığı zaman Allah'ın muhabbeti ile vasıflanmış olur. Allah Resulü şöyle buyurdu “Dünyaya karşı zahid ol, Allah seni sevsin, insanların elinde olana karşı zahid ol, insanlar seni sevsin.”⁷⁷

Bu durumda kim kalbi ile dünyaya karşı zahid olmazsa, Allah o kimseyi sevmez, kim de insanların elinde olanı karşı zahid olmazsa, insanlar onu sevmez. Çünkü dünya sevgisi her kötülüğün başıdır. Kim Allah'ın kendisini ne kadar sevdiğini bilmek istiyorsa, dünyaya karşı zahid olma durumuna baksın. Bir insanın yanında altın ve gümüş ile toprağın değeri, kendisini metheden ile eleştiren kişinin durumu aynı olmadığı sürece insan, dünyaya karşı zahid olmuş sayılmaz. Yine insanın kalbi, zenginlikten ziyade fakirlikte huzur bulmadıkça, düşmanlarının nimete kavuşması, kendisinin nimete kavuşmasından daha sevimli gelmedikçe, insan, dünyaya karşı zahid olmuş sayılmaz. İşte bunlar, insanın Rabbine karşı sadık olmasının ölçüsü ile ilgili hususlardır.⁷⁸

Müellifimize göre zühd makamında olan kişinin şu hususlara dikkat etmesi gerekir:

1. Mal ve evlat cinsinden sahip olduğu şeyleri kaybettiği zaman kalbinde bir sıkıntı hissetmiyor ve Allah'tan geldik yine O'na döneceğiz inancı ile tam bir

⁷⁵ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 42.

⁷⁶ Araf, 7/4.

⁷⁷ İbn Mace, 4102.

⁷⁸ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 43.

teslimiyet ve huzur hali içerisinde hareket ediyorsa o kişi züht davasında sadık olan birisidir.

2. Zühd iddiasında bulunan kişi, Cennet ve içindeki nimetlere karşı da zahid olmalı, bu hususta da bir beklenti içerisine girmemelidir.

3. Yine kendisinin ya da sevdiklerinden birisinin herhangi bir musibet ve hastalıkla imtihan olması durumunda kalbinde, Allah'a karşı en ufak bir şüphe ve tereddüt bulundurmamalıdır.⁷⁹

Derdîr, ariflerden nakille, kişinin, şu üç husustan vazgeçmediği sürece, kalbinin, Allah sevgisine layık hale gelemeyeceğini belirterek, bu hususları şu şekilde sıralar:

Birincisi, dünya ve içindekiler, mevki, makam, gurur, kibir ve şöhret gibi her şeyden vazgeçip, bunlara karşı zahid olmadıkça,

İkincisi, Allah'ın rızasına talip ve takdirine teslim olup, ahiret nimetlerine karşı dahi zahid olmadıkça,

Üçüncüsü ise imtihan kabilinden olan hastalık ve benzeri musibetlere karşı nefsin rıza gösterip isyan etmemesidir.

Müellifimize göre bu hususlara riayet etmekle beraber, sâlik, bir taraftan büyük bir mücadele ve sabır ile bu hususlara riayet etmeli, diğer taraftan zararlı alışkanlıklarını ve nefsin isteklerini bırakmalı, insanların içine fazla karışmamalı, gereksiz yeme, içme ve uyku alışkanlıklarını terk etmelidir. Bu arada, tarikattaki evrâdı ile kendisine telkin edilen zikre devam etmeli, Allah'ın, emirlerini yerine getirmeli, yasaklarından kaçınmalı ve kalan ömrünü bu şekilde yaşayacağına inanarak devam etmelidir.⁸⁰

Derdîr'e göre, zühdü engelleyen en önemli sebeplerden birisi şehvetin kalpte meydana getirdiği zulmet perdeleridir. Bunlar da mide ve cinsel şehvetin etkisi ile ortaya çıkar. Bu iki şehvetin dünya ve dünyanın içindekilere karşı olan meyli neticesinde insanda hırs, haset, kin, nefret, gurur, tamahkârlık, hile, riyâ, kendini beğenmişlik, cimrilik, korkaklık, kendini başkalarından üstün ve farklı görme ile nefsin taleplerinin yerine getirilmesi gibi ne kadar kötü arzu ve istekler varsa ortaya çıkar. Bu durumda insanın nefsi, şeytanın evi haline gelir, şeytan buraya oturur ve saltanatını kurar. Şeytan, insanın içindeki bu kontrolsüz

⁷⁹ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 44.

⁸⁰ Derdîr, *Minhâcu's-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 44.

güç olan arzu ve isteklerin yerine getirilmesini emreder, insan nefsi de buna itaat eder.⁸¹

Müellifimize göre burada bütün mesele insanın kalbinde gerçekleşir. Zira Kalb, kendisine gelen hevacislere, havatırlara ve içinde duyduğu sese kulak verir. Eğer kalpteki duygu “meyl” halinde ise insan o işi yapmayı, terk etmeye tercih eder. Bu durumda yaptığı iş hayır ise sevabını alır, şer ise hesaba çekilmez. Eğer kalpteki duygu o işi yapmaya karşı azim ve istek halinde ise bu durumda yaptığı iş hayır cinsinden ise sevap alır, şer cinsinden ise günah kazanır. Durum kalbi günahlarda böyle olduğu gibi, zahiri günahlarda da böyledir. Ancak kalpteki duygu, kin nefret, haset, Allah’ın sevdiğine buğz etme, sevmediğine rıza gösterme cinsinden batınî bir günah ise ve insan da bunu kalben işlerse, bu durumda kalbi amel ile yapmış olduğu günahı dolayısı ile hesaba çekilir.⁸²

3.3. Takva Anlayışı

Derdîr, *Tuhfetu’l-İhvân* adlı eserinde âdâb konusuna geçmeden önce takva ile ilgili bazı önemli hususlara değinir. Ona göre bir kişi, şeriatın kurallarını bilip, Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde bir hayat yaşamyorsa, o kişinin tarikat yoluna girmesi ona hiçbir şey sağlamaz. Yine bir kişi, şeriatın batını amellerini öğrenip, kalbini bu amellere uygun bir hale getirmemezse, o kişi sadece zahiri amellerle Allah’a giden yolda mesafe kat edemez.

Derdîr’e göre tasavvuf ehlinin yolu, Allah’ın, Yüce kitabında Hz. Peygamberin dili ile bize öğrettiği dinin emir ve yasaklarını bilip, bu hususlara uygun yaşamaktır. Gerçek takva yolu budur. Zira Cenab-ı Hakk, dünya ve ahiret saadeti ile ilahi marifetlerine ulaşmanın yolunu takvaya bağlamıştır. Müellifimize göre, Allah’ın emir ve yasakları da iki türdür: Birincisi, batınî emir ve yasaklar, ikincisi ise zahiri emir ve yasaklardır.⁸³

Derdîr, Allah’ın bize emrettiği batınî amelleri iki kısma ayırır. Birincisi, Allah’a ve Resulüne imandır. Bu da dinde zaruri olarak bilinmesi gereken hususlar ile alakalı olarak Allah Resulünün getirdiği her şeyi tasdik etmektir.

İkincisi ise İslam’dır. Bu da kalbin, şer’i hükümleri kabul edip bunlara bağlanmasıdır. Bunlar da sırasıyla: Allah’ın kaza ve kaderine rıza, Allah’a teslim

⁸¹ Derdîr, *Minhâcu’s-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 46-48.

⁸² Derdîr, *Minhâcu’s-Sâdikîn*, tahkik: Abdülkadir Nassar, 49

⁸³ Derdîr, *Tuhfetu’l-İhvân*, tahkik: Safiti, 22.

olmak, Allah'tan gelen bela ve musibetlere sabretmek, sahip olduğu bütün nimetleri Allah'tan bilmek, bütün işlerinde Allah'a güvenmek, güzel ahlaklı olmak, mütevazı olmak, alçak gönüllü olmak, Allah'tan korkmak, Allah'a güvenmek, Amellerini ihlasla yapmak, Allah'ı, Resulünü ve Allah dostlarını sevmek, Allah'ın düşmanlarına ise sırf Allah düşmanları olduğu için sevmemek, Nefsin, hevâ ve şehvetlerine uymamak, kendi nefsi için istediğini din kardeşi için de istemek ve nefisini, Allah'ın emirlerine karşı geldiği hususlarla ilgili olarak hesaba çekmektir.⁸⁴

Müellifimize göre, Allah'ın, bizi nehyettiği başlıca batınî yasaklar şunlardır: Kibir, gurur, riyâ, kendini beğenme, gösteriş, makam sevgisi, kin, hased, bencillik, insanlara tuzak kurmak, tamahkârlık, açgözlülük ve cimrilik gibi dinin uygun görmediği bütün kötü hasletlerdir.⁸⁵

Derdîr'e göre, Allah'ın bize emrettiği başlıca zahiri ameller şunlardır: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hazreti Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan ayında oruç tutmak, gücü yetenlerin hac farızasını yerine getirmesi ile fıkıh kitaplarında geçen ve şeriatın bize emretmiş olduğu bütün hususlara riayet etmektir.⁸⁶

Derdîr'e göre, Allah'ın bizi nehyettiği başlıca zahiri yasaklar şunlardır: Zina yapmak, içki içmek, haksız yere insanların malını yemek, adam öldürmek, insanlara eziyet etmek, gıybet, dedikodu, insanlara küfür etmek, insanların ırz ve namusunu rahatsız etmek gibi konular başta olmak üzere fıkıh kitaplarının bizi bildirdiği ve şeriatın bizi nehyettiği bütün yasaklardır.⁸⁷

Derdîr'e göre, kim bu emirlerin tamamına uyar ve yasakların tamamından uzak durursa işte o kimse gerçek manada takva sahibi olmuş olur. Gerçek manada takva sahibi olmak demek, marifet bilgisine, ilahi sırlara ve gizli bir takım mânevî keşiflerin bilgisine sahip olmak demektir.⁸⁸

3.4. Tarikat Adabı

Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân* adlı eserinde âdâb konusunu ele alır. Ona göre tasavvuf yoluna giren bir müridin uyması gereken pek çok âdâb vardır. Derdir,

⁸⁴ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 23.

⁸⁵ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 23.

⁸⁶ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 24.

⁸⁷ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 24.

⁸⁸ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 25.

müridin şeyhine karşı, ihvanına karşı, topluma karşı ve kendi nefesine karşı olmak üzere dört gurupta ele alır ve bunların her birisi ile ilgili detaylı bilgiler verir. Derdîr’e göre bu adabların her birisi müride nefsinin terbiye etme konusunda yardımcı olur. Zira tarikat yolundan maksat nefsin terbiye edilmesi, arzu ve isteklerinin kontrol altına alınmasıdır. Bu yüzden mürid belirtilen bütün adablara uymalı ve bunları severek ve isteyerek yerine getirmelidir ki tarikat yolunda mesafe kat etsin.⁸⁹

Derdîr, müridin uyması gereken adabların yanında tarikattan uzaklaştırılmasına sebep olacak durumlar hakkında da bilgi verir. Derdîr’e göre şeyhin müridi tarikattan uzaklaştırmasını gerektiren sebepler ortaya çıkmadıkça, ya da mürid bu yanlışlarında ısrar etmedikçe şeyhi onu tarikattan uzaklaştırmaz. Müellifimize göre bu yanlışlar şunlardır: Mürid, sürekli şeyhi ve onun tarikatını kötüleyip aleyhinde konuştuğu zaman, şeyhe karşı saygısızlık yaptığı zaman, hiçbir mazereti olmadığı halde zikir ve sohbet meclislerine katılmadığı zaman, şeyh, bu tür durumlarda kendisini uyardığı halde bu yanlışları sürekli tekrar ettiği zaman, şeriatın emirlerini yerine getirmediği zaman, mesela cuma namazı kılmadığı zaman veya toplu olarak cemaatle kılınan namazlara katılmayıp, fitneye sebep olduğu zaman, bu konularla ilgili tutum ve davranışlarını alışkanlık haline getirip sürekli yaptığı zaman, toplum içerisinde, şeyhine karşı, onun mânevî irşad konumunu küçük düşürecek şekilde, şu işi yerine getir, bu işi yap şeklinde gibi bir takım emr-i vaki konuşmalar yaptığı zaman, tarikattaki bir kısım terbiye ve irşad metotları ile ilgili konularda, şeyhi ile gereksiz yere tartışmalar yapıp fitne çıkardığı zaman.⁹⁰

Derdîr’e göre bu ve benzeri durumlar ortaya çıktığında, şeyh, müridi tarikattan uzaklaştırır. Ancak bu uzaklaştırma, bir daha geri gelmeyecek şekilde değil, ceza amaçlıdır. Zira muhakkik mürşidler, bir kimseyi tarikattan uzaklaştırınca bunu kalben değil sadece zahiren ve terbiye amaçlı yaparlar. Bunu yapmakla da hem o kişinin yanlışlarını görüp tevbe edip tekrar geri gelmesini, hem de tarikattaki diğer müridlerin maslahatını gözetmiş olurlar. Çünkü muhakkik mürşidler, bir kişi İslam dininin dışına çıkmadığı sürece onun harcanmasına asla göz yummazlar ve böyle bir durumdan da Allah'a sığınır.⁹¹

⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 32-46.

⁹⁰ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 42.

⁹¹ Derdîr, *Tuhfetu'l-İhvân*, tahkik: Safiti, 42.

3.5. Nefis Mertebeleri

Derdîr, nefis mertebeleri konusunda hem nefse ait yedi mertebeden bahseder, hem de mürid ya da sâlikin hangi merteye hangi isim ile zikreceğini izah eder. Derdîr'e göre esmâ-i seb'a, Halvetiye tarikatında seyr u sülûk yapmak isteyen müride, mürşidi tarafından telkin edilen yedi isimdir. Bunların sayısı, nefis mertebelerinin sayısı kadardır. Bu yedi isim ile zikir, her bir nefis mertebesinde bulunan kötü sıfatları yok eder ve Cenaba-ı Hakk'a ait müşahede ve tecellileri engelleyen perdeleri yırtarak, hakikat perdelerinin açılmasına vesile olur. Esmâ-i seb'a, Lâ İlâhe İllallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kakhâr isimleridir. Allah'ı, isimleri ile zikretmeye esma zikri denir. Bu zikrin, Halvetiyye tarikatı silsilesi meşayihinden İbrahim Zahid Geylani tarafından başlatıldığı kabul edilir.⁹²

Derdîr, bu isimler ve onlara karşılık gelen nefis mertebeleri ile ilgili şu bilgileri verir:

1. Nefs-i Emmâre: İnsanın, Rabbi ile arasındaki zulmânî perdeler bu mertebededir. Makamı, zulumat-ı ağyar makamıdır. Bu mertebenin zikri, "Lâ İlâhe İllallah" ismidir.

2. Nefs-i Levvâme: Makamı, nurani perdeler makamıdır. Çünkü bu mertebedeki zulmani perdeler, emmare mertebesindeki perdeler kadar karanlık değildir. Bu mertebenin zikri, "Allah" ismidir.

3. Nefs-i Mülhime: Bu mertebede bulunan kişiye, muhabbet, heyman, hüzn, tevazu, insanlardan yüz çevirmek, Hakk ile beraber olma isteği gibi haller galip gelir. Bu mertebenin zikri, "Huve" ismidir. Müellifimize göre bu mertebede bulunan mürid, bu makamdaki tehlikelere karşı güvende olmak için şeyhi ile devamlı irtibat halinde olmalı ve sürekli zikir ile meşgul olmalıdır. Çünkü bu mertebede çok gizli desiseler vardır. Mürid, dikkatli olmadığı takdirde nefis ve şeytan onu her an bir yanlışın içerisine düşürebilirler.⁹³

4. Nefs-i Mutmâinne: Bu nefsin makamı, kemâlin başlangıç mertebesidir. Sâlik, bu mertebeye ayağını bastığı zaman artık tarikat ehlinde sayılır ve tarikat elbisesini giymeyi hak eder. Çünkü sâlik, bu mertebede, telvin makamından, temkin makamına geçmiştir. Bu makamın sahibi sekr halindedir. Çünkü bu makamda kalbine vuslat esintilerini gelir. Bu mertebenin zikri, "Hakk" ismidir.

⁹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005, 127.

⁹³ Derdîr, *Tuhfetu'l-Ihvân*, tahkik: Safiti, 76.

5. Nefs-i Râziyye: Bu makam, visal, fena ve cem’ makamıdır. Bu makamın sahibi Allah’ın takdirine rızası, emirlerine teslimiyeti, nimetlere şükrü ve içinde bulunduğu mertebenin mânevî lezzeti, safası ve ünsü ile o kadar içli dışlı bir hale gelmiş ki kendisini bu mertebeden alıkoyacak olan her türlü meşguliyetten korkar ve uzak durur. Bu mertebenin zikri, “Hay” ismidir. Bu ismin zikrinden maksat, nefisini sülûk yolunda yeniden diriltmek içindir.

6. Nefs-i Marziyye: Bu nefsin makamı, tecelli-i ef’al makamıdır. Yani bu makamın sahibi, olup biten şeylerden dolayı harici bir sebep aramaz, araya perde koymaz, her şeyde Cenab-ı Hakk’ın fiillerinin tecellilerini görür. Meydana gelen şeyleri sebeplerden bilmediğinden dolayı da olup biten şeylerden dolayı hiç kimseye itiraz etmez ve kimseyi suçlamaz. Bu mertebenin sahibi, hayret makamında olup, güzel ahlakı ile ön plana çıkar. Bu mertebenin zikri, “Kayyûm” ismidir.⁹⁴

7. Nefs-i Kâmile

Bu nefsin makamı, teceli-i esma ve sıfat mertebesidir. Bu mertebenin zikri, “Kahhâr” ismidir. Çünkü bu isim ile nefse ait ne varsa yok olur ve geride kalan eksik ve kusurlar bununla silinir. Bu makamda bulunan kişi, Bekabillah mertebesindedir. Allah’tan başka ne gideceği ne de sığınacağı hiçbir yeri yoktur. Durumu, karanlık bir gecede üzerine ay ışığının doğması gibidir. Müellifimize göre Hakk ehlinin yolunun esası doğruluktur. Sermayesi, insanın nefisini zelil ve hakir görmesidir. Sonu ise fakr makamıdır.⁹⁵

Sonuç

Şeyh Ahmed ed-Derdî’in henüz küçük yaşlarda babası tarafından hafız olarak yetiştirilmesi, onun vefatından sonra iyi bir âlim olması için annesi tarafından Ezher’e gönderilmesi, bir âlimin yetişmesinde anne ve babanın rolünü göstermesi açısından önemlidir. Özellikle günümüzde insanların çocuklarını daha çok para kazandıran mesleklere yönlendirdiği göz önünde bulundurulduğunda bu husus daha da önem arz etmektedir.

Derdî’in yetiştiği ortam olarak Ezher gibi bir medresenin olması İslam dünyasında iyi âlimlerin yetiştiği kurumların varlığına olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır. Öğrencilerin bu tür medreselerde yatılı olarak kalması aynı

⁹⁴ Derdî, *Tuhfetu’l-Ihvân*, tahkik: Safiti, 77.

⁹⁵ Derdî, *Tuhfetu’l-Ihvân*, tahkik: Safiti, 78.

zamanda öğrenmiş oldukları ilimleri yaşama geçirme adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Günümüzde gündüz okula gidip dinî ilimleri öğrenen, akşamları da kaldığı farklı ortamlardan dolayı dinden uzak bir hayat yaşayan insanların ne kadar âlim olarak yetişecekleri üzerinde ayrıca durulması gereken bir husustur.

Derdîr'in ders aldığı hocaların öğrencilerin yetişmesi konusunda özen göstermeleri, kendilerini talebe yetiştirmeye adanmış ve bu uğurda her türlü çaba gayret ve fedakârlığı gösteren âlimlerin varlığını ortaya koymaktadır. Mesela fıkıh hocası ders verdiği talebeyi bir fakih gibi, hadis hocası bir muhaddis gibi, tasavvuf hocası bir mürşid gibi yetiştirmeye çalışmıştır. Bu anlamda baktığımız zaman günümüzde bir kimse fıkıhçı oluyor ama fakih olamıyor, tefsirci oluyor ama müfessir olamıyor, tasavvufçu oluyor ama mürşid olamıyor. Bu durum paradoksal bir anlam ifade etmenin ötesinde iyi insan yetiştirme noktasında bir eksiklik olarak da okunabilir.

Derdir, evvela medresede Akaid, Fıkıh, Tefsir, Hadis gibi dinî ilimleri öğrenmiş, daha sonra tarikat yolunun uzlet, halvet, riyâzet ve sülûk gibi metotları ile kalp, ruh ve nefis terbiyesini almış, bu iki ilme sahip olduktan sonra tasavvuf ve tarikat yolu ile ilim ve irşad faaliyetinde bulunmuştur. Yani medresenin ilmi ile tekkenin terbiyesini birlikte almıştır. Geleneğimizde, medrese-tekke eğitiminin birlikte öğretildiği ve ilim-irşad faaliyetlerinin buna göre yapıldığı dönemlerde bu anlayışın önemli bir yeri olmuştur.

Günümüz eğitim sisteminde imam-hatip, ilahiyat ve diyanet eğitim merkezlerinde medresenin ilimleri öğretiliyor ancak tekkenin terbiyesi ile ilgili hususlarda ciddi manada eksiklikler olduğunu düşünüyorum. Mesela bahse konu eğitim kurumlarında irşad adı altında müstakil bir ders yoktur. Ama baktığımız zaman buralardan mezun olan müezzin, ima-hatip, vaziz, müftü hepsi irşad vazifesi yapıyor. İrşad dersi alamadan nasıl mürşid olunur kimse bunu sormuyor.

Başta Derdîr olmak üzere Ezher'de ilim tahsil edenler, aldıkları eğitimden sonra ya kendi memleketlerine ya da ihtiyaç olan başka bir beldeye gidip oralarda ilim irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Tasavvuf tarihinde özellikle büyük sufi şahsiyetlerin hemen hepsinin hayatında bunu görmek mümkündür. Birçoğu başta kendi evlatları olmak üzere yetiştirdikleri talebe ve müritleri ihtiyaç olan yerlere çoğu zaman bir daha dönmemek üzere göndermiş, onlar da oralara gidip yerleşmiş ve hayatlarını sonuna kadar bu şekilde din hizmeti yapmışlardır. Demek ki iyi talebe yetiştirmenin bir yolu da onları tahsil ettiği

ilim ile din hizmeti yapmak ve tahsil hayatından sonra da ihtiyaç olan yere gitmek şekilde yetiştirmekten geçmektedir.

Derdîr’e göre tasavvuf yolu, insanların bedenlerine eziyet etme yolu değil, manevî arınma yapmak sureti ile bedene yükseklik kazandırma yoludur. Bunun yolu da anlamsız ve gayesiz bir açlık değil, seyr u sülûk esaslarına uyarak manevî bir eğitimden geçtikten sonra ilim ve irşad faaliyetleri ile din hizmeti yapmaktan geçmektedir.

Zühd konusunu ele alırken meseleyi kalb üzerinde değerlendirir. Ona göre zühd bedenin değil, kalbin bir halidir. İnsanın zahitliği üzerinde giydiği elbise ile değil, kalbinin dünyaya karşı meyli ile alakalıdır. Bu yüzden tasavvuf yolu, kalbin dünya ve ona ait her şeyden alakasını kesip, Allah’a kayıtsız şartsız teslim olması yoludur.

Takva konusunu kalbin amelleri bağlamında ele alır. Tasavvuf yolcusunun hem kalbi hem de bedeni amellere dikkat etmesi gerektiğini belirtir. Bu yüzden bu yolun yolcusu şeriatın hem zahirî hem de batınî emirlerine birlikte uymalı, şeriatın hem zahirî hem de batınî yasaklarından birlikte sakınmalıdır.

Derdîr, ilmi, takvası ve din hizmetlerindeki samimi çaba ve gayreti kadar cesareti ile de kendisinden söz ettirmiştir. Yaşadığı dönemde Mısır’da yönetimden kaynaklı siyasi karışıklıklar zaman zaman halka da yansiyordu. Özellikle mahalli yöneticiler ya da onlara yakın kimselerin keyfî tutum ve davranışları halk nezdinde ciddi anlamda rahatsızlık meydana getiriyordu. Bazen de halka ait mallara el koymak suretiyle zulüm ve haksızlık yapıyorlardı. Derdîr, yönetici kesimin halka yönelik haksız tutum ve davranışları ile yaptıkları zulüm karşısında asla sessiz kalmamış, yapılan haksızlıklara karşı çıkmış, haksızlık yapanları uyarılmış ve mağdurlara haklarının iade edilmesini sağlamıştır. Demek ki din âlimi bir mürşid aynı zamanda toplumda yapılan haksızlıklara karşı da sesini yükseltmeli ve mazlum ve mağdurların yanında durmalıdır.

Derdîr, gerek yazdığı eserler gerekse de irşad faaliyetleri ile Halvetiyyenin Mısır ve çevresinde yayılmasında etkili olmuştur. Aslında bu faaliyetler daha önce Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ve halifesi Muhammed b. Salim el-Hıfînî ile başlamıştı. Derdîr ve halifesi Şeyh Ahmed es-Sâvî bu süreci devam ettirdiler ve Halvetiyyenin Mısır ve Sudan gibi Kuzey Afrika ülkeleri ile Fas, Tunus ve Cezayir gibi Mağrib ülkelerine yayılmasında büyük katkıları oldu.

Sonuç olarak Ahmed Derdîr, tasavvuf tarihinde medresenin ilmi ile tekkenin terbiyesini şahsında birleştirmiş, Kelâm, Fıkıh ve Tasavvuf alanında önemli eserler ortaya koymuş, medresede müderrislik, tekkede müşidlik, halkın içinde kanaat önderliği yapmış, hayatını ilim ve irşad faaliyetlerine adanmış ve bu yönüyle de Tasavvuf tarihinde iz bırakmış önemli bir şahsiyettir.

Kaynakça

- Abdurrahman Cebertî, *Târîhu Acâibi 'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Faris, Kahire ts.
- Aşkar, Mustafa. *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Ayiş, Mehmet Şirin. *Tarikat Âdâbı (Muhammed b. Hasan es-Semennüdü'nin Hayatı Eserleri ve Tarikar Âdâbı ile İlgili Görüşleri)*, Rağbet Yayınları İstanbul 2015.
- Ayverdi, Emre Hakkı. *Hatra Kitabı*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955.
- Behiy, Muhammed. *el-Ezher Tariheten ve Tavatvüreten*, Dâru's-Şa'b, Kahire ts, 345; *Mevsuatu A'lami Fikri'l-İslâmîyyi*, el-Meclisü'l A'la li Şuuni'l-İslâmîyyi, Kahire 2004.
- Cebertî, Abdurrahman. *Târîhu Acâibi 'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Faris, Kahire ts.
- Celyend, Muhammed Seyyid. "Derdîriyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Derdîriyye>. (08.02.2020).
- Cezzâr, Fikri Zekî. *Medahilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmü'l-Arabi Hatta Âmm (h. 1215 / m. 1800)*, Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2000/1421.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatname*, Çev: Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.
- Da'ber, Abdülhamid. "Derdîr", *DİA*, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Derdîr>. (08.02.2020).
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Akrabu'l-Mesâlik li-Mezhebi'l-İmam Mâlik*, tahkik: Mustafa Abd Rabbeh, ed-Dirasat ve'n-Neşr, Amman 2017.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *el-İkdu'l-Ferid fi İzahî's-Suali ani't Tevhid*, tahkik: Muhammed Abdülkadir Nassar, Dâru'l-İhsan, Kahire 2018.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-Kebir alâ Muhtasari'l-Halil*, Yayına Haz: Kemaleddin Abdurrahman Kari, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda (Lübnan) 2006.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *et-Teveccühü'l-Esnâ bi Nazmi Esmâi'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nu: 04214.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetu'd-Derdîr alâ Kıssati'l-Mi'râci*, Ezheriyye Matbaası, Mısır 1298.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetu'd-Derdîr alâ Kıssati'l-Mi'râci*, Daru'l-Ihyai'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Mısır ts.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Mevlidu Beşiri'n-Nezir*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Nu: 04393.

- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Minhâcü's-Sâdikîn ve Tibyânü's-Sâlikîn alâ Sırâti'l-Müstakîm; Tuhfetu'l-İhvâni'l-Hullân fî ba'di Âdâbi Ehli'l-İrfan, el-İkdu'l-Ferid fî İzâhi's-Sual ani't-Tevhid*, tahkik: Muhammed Abdülkadir Nassar, Dâru'l-İhsan, Kahire 2018.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Mişikâtu'l-Esrâr fî Beyani Meani (Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu) Şiaru Sadati'l-Vefaiyye*, Müeyyed Matbaası, 1330/ 1912.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Mişikâtu'l-Esrâr Şerhu Ya Mevlaya Ya Vahidu Ya Mevlaya Ya Daimu Ya Aliyyu Ya Hakimu*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Nu: 04088.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Salavâtu Ahmed ed-Derdîr ve Virdu's-Seheri li's-Seyyid Mustafa el-Bekrî*, Süleymaniye kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Nu: 4177.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Salavâtu Şeyh Ahmed ed-Derdîr*, Süleymaniye kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Nu: 4065.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Harideti'l-Behiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nu: 01387.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Kutbi'd-Derdîr alâ Fevâidi'l-Ferâid fî Zâbiti'l-Akaid*, tahkik: Mahmud Abdüssadık el-Hassânî, Dâru'n-Nuri'l-Mübin, Amman 2018.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Manzûmeti Fevâidi'l-Ferâid fî Zâbiti'l-Akaid li'l-İmami Muhammed Kemâleddin B. Mustafa El-Bekrî ve Yelihi Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye fî Fenni'l-Münazara*, tahkik: Mustafa Ebu Zeyd, Dâru's-Salih, Kahire 2016.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Tavzihi Envari't-Tenzil (Şerhu Ecvibeti el-Kadi el-Beyzavi)*, Çorum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Numara: 19, Hk 186.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'l-Harideti'l- Behiyyeti fî İlmi't-Tevhid*, tahkik ve ta'lik: Abdüsselam b. Abdülhadi Şennar, Dâru'l-Beyrut, Dımaşk 2004.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye fî Fenni'l-Münazara*, tahkik: Mustafa Ebu Zeyd, Dâru's-Salih, Kahire 2016.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Şerhu's-Sagîr alâ Akrebi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi İmami'l-Mâlik*, Hamiş: Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, Tahric ve Fihrist: Mustafa Kemal Vasfî, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1974.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetu'l-İhvan fî Beyanı Tariki Ehli'l-İrfan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Numara 03075.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetu'l-İhvan fî İlmi'l-Beyân*, Melik Suud Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı Nu: 819/4.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetu's-Seyri ve's-Sülûk ilâ Meliki'l-Mulûk*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu:02831.
- Desukî, Şemseddin Muhammed. *Hâşiyetu'd-Desuki alâ Şerhi'l-Kebir li Ebi'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Dâru'l-Fıkr, ts.
- Dımaşkî, Abdürrezzâk b. İbrâhim. *Hilyetü'l-Beşer fî Târihi Karni's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Dâru's-Sadr, Beyrut 1993.

- Görgün, Hilal. "Mısır", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#2-baslangictan-bizans-donemine-kadar>. (02.03.2020).
- Gündüz, İrfan. "Bekrîyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Bekrîyye--Halvetîyye>. (03.03.2020).
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmiü's-Şurûhi ve'l-Havâşi: Mu'cemun Şâmilun li Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati Fi't-Türâsi'l-İslamiyyi ve Beyâni Şurûhihâ*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2017.
- Hafacî, Muhammed Abdülmün'im. *el-Ezher fî elfi Ammin*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Hasan Ali Hamza, *Min Silsileti A'lami Beni Adıyy: El-İmam Ahmed ed-Derdîr*. Matbaatu Muhtar, Asyut 2014.
- İzgi, Cevat. "Necmeddin El-Gazzî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necmeddin-el-gazzi>. (30.01.2020).
- Jong, Frederick. "Mustafa Kemâledin el-Bekrî Halvetîyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve İslahı," Çev. Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, 2005.
- Kalhussien, Omar. "Şihabuddin Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr ve Tuhfetü'l İhvan Adlı Eseri" I. Uluslararası Şeyh Şa'Bân-ı Velî Sempozyumu 4-6 Mayıs Kastamonu 2012.
- Kallek, Cengiz. "Cündî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cundi>. (03.03.2020).
- Karabulut Ali Rıza. *Mu'cemu'l-Mahtuta el-Mevcude fî Mektebat İstanbul ve Anadolu: İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi*, Akabe Kitabevi, Kayseri 2005.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut, 1993.
- Kettânî, Abdülhay. *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâlat*, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927.
- Mahluf, Muhammed. *Şeceretü'n-Nuri'z-Zekiyye fî Tabakati'l-Mâlikîyyeti*, tahkik: Abdulmecid Hayali, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Mahmud, Abdülhalim. *Ebu'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Daru'l-Maarif, Kahire, ts.
- Mevsuatu A'lami Ulemâi ve'l-Üdebâi'l-Arabi ve'l-Müslimîne*: Genel Yayın Yönetmeni: Muhammed Salih Cabiri, Te'lif: İlmi Heyet, Dâru'l-Cil, Beyrut 2006,
- Muslu, Ramazan. *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005.
- Mübarek, Ali Paşa. *el-Hutatü't-Teyfikîyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime*, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306.
- Nassar, Ahmed Hanefî. "Seyyid Ahmed ed-Derdîr", *Mecelletü'l-Ezher*, Sayı:2, Kahire 1969.
- Orhan, Abdullah Taha. "Ali Vefâ Eş-Şâzeli", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-vefa-es-sazeli>. (27.01.2020).
- Öngören, Reşat. "Zeyniyye", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyniyye>. (27.01.2020).
- Sahabe'den Günümüze Allah Dostları*, Genel Yayın Yönetmeni: Ali Ural, Te'lif: Komisyon, Şule Yayınları, İstanbul 1955.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Bulgatü's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik alâ Şerhi's-Sağîr*, Ahmed b.

Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî, tsh. Muhammed Abdüsselam Şahin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

Serkis, Yûsuf b. İlyân. Dımaşkî, *Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, Matbaatu's-Serkis, Kahire 1928.

Taftazânî, Ebu'l-Vefa. "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", Çev. Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, 1996.

Tahtavî, Muhammed İzzet. *Mine'l-Ulemai'r-Ruvvâdi fî Rihabi'l-Ezheri*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1990.

Vicdânî, Ebu Rıdvan M. Sadık. *Tomar-ı Turuk-i Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetîyye)*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Zühaylî, Muhammed. *Mercaü'l-Ulumi'l-İslâmiyyeti*, Dâru'l-Ma'rife, Dımaşk ts.